

SZÉKES

FEHÉRVÁRI SZEMLE

Dolgozatok Székesfehérvár és
Fejér vármegye életéből

Marosi Arnold:

Levediai vonatkozások a székesfehérvári múzeum anyagában és a rádiótelevízió kártyái.

Kúthy István:

Szent István király tiszteletét őrző egyházi műemlékeink Székesfehérvárott (folyt.).

Faller Jenő:

A székesfehérvári székesegyház vörösmarvány áldozati korlátjának eredete.

Dr. Kepes János:

Csók István három arcképe a múzeumban.

Marosi Arnold:

A székesfehérvári múzeum római fibulái.

Kisebb közlemények.

Dr. Brunner István: Feltárás a Lovasberény-János-hegyi urnatemetőben. *Marosi Arnold:* A vajtai avartelepek. *Dormúth Árnád—Marosi Arnold:* A székesfehérvári vas tuskó.

Feljegyzések.

Marosi Arnold: A szababattyáni honfoglalás kori sírok érmei. — A Jókai-utcai aranvérmek. — Földtani adatok Fejér megyéből. — Székesfehérvár Fejér megye népessége. — A múzeum és a helyi kiállítások. — A múzeum életéből. — A múzeum és bazilikai kőtár. — Az Egyházmegyei Múzeum megnyitása.

Hivatalos tudósítások.

Választmányi gyűlés. — A múzeum működési tervéről. — A múzeum tisztviselőkérdésének rendezése.

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE.

Szerkesztette: **MAROSI ARNOLD**
múzeum igazgató

és

Kiadásért felelős: **Dr. KEPES JÁNOS**
ügyvezető alelnök

DORMUTH ÁRPÁD múzeumi titkár.
Bognár utca 3.

»A Székesfehérvári Szemle kiadásához« az előbbi kiadványban közölt tagjainkon kívül hozzájárult: Streit Ferenc 3 P, Dr. Hoós Kázmér és Dr. Szegő Miklós 2—2 P-vel.

A múzeum gyűjteményeit adományokkal gyarapították: (1938 jan. 1—1938 dec. 15.) A Fejérmegyei Napló; Új Fehérvár; Szfvári Friss Ujság kiadóhiv. az 1937 évi lappéldányokkal. Vörösmarty Nyomda 104 drb; Pannonia ny. 234 drb; Csitáry G. Jenő könyvny. 132 drb nyomtatvánnyal. A Kerekes-család: K. József festőművész 26 drb. emléktárgyával. A ciszt. r. gimn. 13 drb. középkori edénnyel; Szigeti B. Ödön 1 fényképpel; Grosz Lajos 4 drb. bronzkori tárggyal; Tamás Henrik (Tamás Galéria) 8 drb. műv. rézkarccal; Hadtört. Muz. 3 drb. fényképpel; Szabados Antal (Nagykarácsony pta) 4 drb. avar emlékkel; Pápay Nándor (Szfvár) 2 drb. fényképpel; Wertheim Pál örökösei 1 drb. porcellán edénnyel; Szentgáli Nándor (Budapest) 27 drb. néprajzi tárggyal; Seregélyi Dezső 1 drb. éremmel; Kiss Mihály (Győr) a Szfv. »vas tuskó«-val; Juhász Ferenc (Szfv.) 2 drb. bronzkori tárggyal; Magyar Statiszt. Társ. 5 drb. nyomtatvánnyal; Lovassy Andor (Szfv.) 1 drb; Bevilacqua Borsodi B. 1 drb; Dr. Sinkovics István 1 drb; Jankó László (Győr) 1 drb; Seregély Emi 1 drb; Marosi Arnold 14 drb; Bibliogr. Központ 11 drb; Sz. István Akadémia 4 drb; Orsz. Tört. Múz. 1 drb; Vörösmarty Kör 1 drb; Szfv. középisk. Igazg. 3 drb; Karl Ernő 1 drb; özv. Báró Jenőné 1 drb; Falukutató Intézet 10 drb; Dormúth Árpád 3 drb. nyomtatvánnyal; Kolossváry Pál 2 drb; Folis alezr. 1 drb; Dieballa Mária 2 drb; Csitáry G. Emil 1 drb. kézirattal; Dr. Mészöly József 42 drb. könyvvel; Kálmán Istvánné 1 drb. népr. tárggyal; Karl József és Fiai 3 drb. kerámiai tárggyal; Zsolnay-gyár (Pécs) 16 drb. kerámiával; Horváth Istvány (Soponya) 1 drb; Halmi István (Soponya) 1 drb; Szalay János (Polgárdi) 2 drb; Kisteleki István (Szfv.) 1 drb; Tóth J. (Velence) 2 drb; Sallai István (Sárkeresztur) 2 drb. néprajzi tárggyal; az Ercsi-i cukorgyár a nagyhalompusztai leletekkel. 139 drb.

A Múzeumegyesület tagjainak sorába mindenki felvehető, akit az egyesület titkársága a választmány elé terjeszt. Tagsági díj évi 4 Pengő, intézményeknek, községeknek 12 Pengő. *A tagok* tagsági igazolványt kapnak, mellyel *mindenkor díjtalanul megtekinthetik a múzeum gyűjteményeit.* Évi 2 Pengő hozzájárulással az egyesület kiadványát a »Székesfehérvári Szemle«-t kapják, mely a város és megye multjáról, a múzeum külső s belső életéről és az egyesület működéséről nyújt bő felvilágosítást.

Levediai vonatkozások a székesfehérvári múzeum anyagában és a rádiótelepi kard.

A HONFOGLALÁSKORI RÉGÉSZETÜNK terén nagy haladást jelent Fettich Nándornak: »A honfoglaló magyarság fémművészete« (Arch. Hungarica XXI. k.) című dolgozata, mely új adatok mellett a magyarság ősművelődésének eredetére és számos egyéb kérdésben ad felvilágosítást. Fejér megye területéről megemlíti a székesfehérvári honfoglaláskori kardokat, mint a normann kard-típus képviselőit (52. l.), a battai szívalakú csüngőt, mint a tarsolylemezekkel rokon készítményt, melynek anyaga vékony ezüstlemez közepén mélyre kalapált szívalakkal (84. l. LXIX. t. 4. sz.). Helyesbíti Hampelnek a verebi lelethez tartozó érmeknél való tévedését. Kimutatja ugyanis, hogy Hampel »Alterthümer...« c. művében a II. k. 475—6. l. (III. 342, 1—9) közölt érmekeket, mint benepusztai leleteket ismerteti, holott verebiek. Viszont azok az érmek, melyek Hampelnél (II. k. 488. o.) mint verebiek szerepelnek, a 7. sz. Hugo v. Provence kivételével, mely sem egyik, sem másik lelethez nem tartozik, tulajdonképp a benepusztai lelet tartozékai. Pedig Érdy János a »Régiségtani Közlemények«-ben (A Magy. Tud. Akad. Evkönyvei IX. kötet I. Buda 1858, 17—20 l.) a verebi érmekeket mind leírja és 10 darabnak képét is közli a VI. táblán. E szerint Vereben összesen 12 érmet találtak, de Hugóféle nem fordult elő közöttük. A M. N. Múzeum leltára 21/1853, 17 sz. alatt csak annyit mond: Hét ezüstérem és töredékek. (68. l.) A fentiek alapján a verebi érmék jegyzéke: Kopasz Károly frank király (840—877) 2 drb.; I. Miklós pápa (858—867) és II. Ludwig császár; IV. Benedek pápa (900—903); I. Berengár itáliai király (888—915) 4 drb.; IX. János pápa (898—909) és Berengár (Hampel: I. m. II. 475—476. l.).

Fettich műve alapján átvizsgálva a székesfehérvári múzeum anyagát, több értékes adattal sikerült gyarapítanunk reájuk vonatkozó ismereteinket, főleg azoknak levediai kapcsolatát illetőleg, és azáltal annak tudományos értékét emelnünk.

A magyarság a 822—826 közötti időszakban költözött Levediaiba, erre a Don és Dnjeper közti területre, és itt is maradt a IX. század végéig, mikor a besenyők nyugatra szorították. A levediai tartózkodás nemcsak életmódját változtatta meg, hanem Ázsiából hozott műveltségét is átalakította. Új népekkel, kultúrákkal került összeköttetésbe, melyek mindegyike érezte vele hatását. Az ázsiai steppéken kialakult ősi nomád művelődése kazár, normann, perzsa-arab, bizánci elemekkel bővült. Ezeket a Dunamedencébe is elhozta magával, amiről fémművészete tanuskodik.

Az ősmagyar fémművéségnek a 830-as években kezdődő kazár vonásai a Belső-Ázsiából eredő öntéssel szemben a díszítményeknek préselt lemezekből való készítése és a palmettás motívum. A székesfehérvári muzeumban ide tartozó lelet a nagylóki lovassír övdíszítése (II. t. 1. k.) A lelet részletes leírása már megjelent (Szfvári Szemle 1936, 44. l.), itt tehát csak övdíszítmények Levediaival kapcsolatos vonásairól lesz szó. E tekintetben nagyon jellemző technikájuk, mely rokon a tarsolylemezek díszítményével. Náluk is, miként a tarsolylemezeknél szokásos, a háttér aranyozott, melyből reliefszerűen emelkednek ki eredeti ezüst színben a palmetták. Maguk a palmetták az áttört daraboknál emlékeztetnek a kenézlői sírok hasonló díszítményeire (Arch. Ért. 1931, 81. k. 3—6 és 86. k. 3—10), a szívalakú veretek és a csatlemez háromleves palmettái pedig azonosak a gádorosi (Békés m.) 1. sz. sír csatlemezeinek palmettájával (Arch. Hung. XXI. k. XCII. t. 2. sz.), melyeket Fettich mint a levediai fémművéség példáit ismertet.

A székesfehérvári leletek közül ide sorozható az a szívalakú boglár is (Lt. sz. 4556), melynek képe az Arch. Értesítőben jelent meg (1922, 37. l. III. kép). Közepét domborított hármás palmetta borítja. A palmetta középső része levélalak, két oldali része köralak. Nagysága, alakja alapján a battai, pilini, gödöllői szívalakú ezüst csüngőkkel (Arch. Hung. XXI. k. 84. l. LXIX. és LXXI. t.) és ezek révén a tarsolylemezekkel hozható összefüggésbe. A boglár közepén kidudorodó idomok barázdáltak. Ugyanez látható a gödöllői lelet füles gombján is (U. o. LXXI. t. 9. sz.). Az Adonyból származó 1496. sz. palmettás szívidomú bronzdíszünk (Arch. Ért. 1922, 26. l. 1. á.) a kenézlői honfoglalás kori temető 31. sírjában talált övdíszítményeknek hasonmása (Arch. Ért. 1931, 61. k. 1—13. á.). A demkóhegyi temető normannkardjának bronz hüvelyvége préselt, palmettás díszével a M. N. Muzeumban ugyanezen fémművéség alkotása (Arch. Hung. XI. k. 39. l., 13. t. 3. k.; Szent István emlékkönyv 1938, III. k. 507. l. 4—5. k.).

A normann hatás legszembevetőbb honfoglalás kori kardjainkon. A normannok megjelenése a Dnjeper mellett a IX. század

közepe előtti időre tehető. Hatalmukba kerítve a skandináv félszigetet Déloroszországgal összekötő Volga és Dnjeper menti utakat, a kievi normann-szláv államnak vetették meg alapját, melynek kialakulása 840 körül, de mindenesetre a század közepe táján már megtörtént. Ily módon élénk kereskedelmükkel közvetlen érintkezésbe kerülnek a levediai magyarsággal. Első érintkezésük a kazár uralom hanyatlásának kezdetére (840 után) tehető, melynek megtörténte után mindjobban befolyásolják a magyar fémművességet.

E kapcsolatnak legfeltűnőbb emlékei a normann kardok, melyek jórészt a honfoglaló magyarok útján jutottak el Levediából Etelközön át a mai Magyarországra. Eddig 23 ilyen magyarországi normann kardról van tudomásunk, melyek közül négy Székesfehérvárról származik. Egyet, a demkóhegyit a Magy. Tört. Múzeum őrzi, három a székesfehérvári múzeumban van. E kétélű, egyenes pengéjű, rövid, vaskos keresztvassal és hatalmas markolatgombbal felszerelt kardtípus aránylag nagyszámú előfordulása a magyarság körében azért feltűnő, mert a magyar lovas nomád harcmodornak a lovassági hajlott szablya felel meg, amit még Ázsiából hozott magával. A nehéz, kétélű kard csak a VIII. sz. végén, a IX. sz. elején alakult ki, és az egész IX. század folyamán virágzott. Nálunk a X. sz. sírokban is gyakori, ami azt mutatja, hogy a X. sz. folyamán még erősen importálták Magyarországra, bár már itt is készítették.

A székesfehérvári múzeum három normann kardja között különösen becses az a példány, melynek markolatgombja teknős békát ábrázol (l. t.). Lelőkörülménye és leírása már megjelent (Arch. Ért. 1923—26, 247—249. l., Hadimuzeumi Lapok 1926, 5—8. sz.). E közleményekben Hampelt követve, mint frank-típusú kard szerepel, melyet a honfoglalók nyugati kalandozásaikból hoztak volna magukkal. Fettich Nándor mutatott reá először normann jellegére és hozta kapcsolatba Levediával (Arch. Ért. 1931, 62. l.; Századok 1933, 396. l.). A Székesfehérvári Szemle közleményeiben (1934, 92. l. és 1936, 47. l.) már mint ilyen szerepel.

Újabbán ismét Fettich N. foglalkozott vele, mint normann karddal, a honfoglaló magyarok fémművességéről írt művében (Arch. Hung. XXI. k. 52. l.), majd a Szent István Emlékkönyvben (III. k. 510. l. XIV. t.) a Szent István-karddal kapcsolatban a többi székesfehérvári karddal együtt. Székesfehérvárt közelről érdeklő megállapítása, hogy ezek a normann kardok ép Szent István székvárosában fordulnak elő legnagyobb számban, és a többiek is jórészt e tájról, a Duna középső szakaszáról valók (U. o. 508. l.).

Kardunknak a fenti irodalomból látható értékesége indított bennünket arra, hogy felkeressük vele dr. Kalmár Jánost, a M. N. Múzeum történeti csoportjának segédőrt, és felkérjük, legyen

szíves vállalni preparálását és közölje velünk a karddal való foglalkozás közben szerzett megfigyeléseit, különösen a kard díszítési technikáját illetőleg. Dr. Kalmár J. kérésünket készséggel teljesítette és alapos munkájának eredményét a következőkben közölte velünk, amiért fogadja e helyen is hálás köszönetünket.

A kard keresztvasának hossza 118 mm., vastagsága 25 mm., mélysége középen 33 mm. A keresztvas vaslemezről üregesen kovácsolt, domború testet alkot. Külső oldalfelületein három sorban bemélyített, köralakú üregek vannak. A felső és alsó sorban 8—8, a középen 9 üreg van. Elül, hátul és felül vésett díszű ezüst lemez fedte, mely csak helyenként és nyomokban maradt fenn. A felületi rozsdahulladék eltávolítása után kitűnt, hogy a keresztvas felső színét a markolatnyúlvány körül keretelt vésés, a szegélyen fonott meanderszalag díszíti. A keret és e vésett szalag mélyedéseit ezüst nielló tölti ki. A keresztvas felülnézetben csónak, illetve laposra nyomott ellipszisz alak. Díszítése három részre oszlik: a középső rész a fent leírt keret és meander, a keresztvas szárai felé eső részen pedig csipkézett, valószínű háromszögű keretbe foglalt, másirányú díszítő elem lehetett.

A keresztvas első és hátsó lapján levő üregek közti teret ezüst lemez takarta, melyet az üregek körül köralakban beütött keret díszít. Ily módon az ezüst lemez erősebben tapadt a vasfelülethez. Az ezüst lemez felső szintjén helyenként vonalkázott vésés mutatkozik, ugyanígy a felső lap élein is. Az üregeket valószínű melegen lyukasztó vas beütésével alakították ki, majd a kitüremlett üregperemeket visszakalapálva ismét sima felületet nyertek. A nyílások méretei nem egyenlő nagyságúak. Az üregeket egymással fűrt csatornák kötik össze, helyenként ezüst sodrony maradványokkal. A fűrást igazolja a csatornák felülről lefelé haladó iránya és azonos átmérője. A középső üregekből négy-négy nyílás indul ki: kettő fölfelé, kettő lefelé fekvő, közvetlen melléje eső üregekbe.

Az üregek fűrt nyílásain ezüsthuzal húzódott keresztül. A huzal a középső sor legszélső üregéből a felső sor első üregébe húzódott, ahol hurkot alkotott és ment a középső üregsor második üregén keresztül átlószerűen az alsó sor második üregébe. Itt ismét hurkot alkotott és folytatta útját a középső sor harmadik üregébe. Innen a felső sor harmadik üregébe ment, ott hurkot képezve fordult megint a középső sor felé. Visszatérve a kiindulási pontba, a középső sor első üregébe, onnan az alsó sor első ürege felé is indult huzal, mely ott hurkot alkotva tért vissza a középső sor második üregébe. Itt keresztezve az előbbeni huzalt, a felső sor második ürege felé tartott és hurkot alkotva fordult vissza a középső sor harmadik üregébe. És így folytató-

dott ez tovább. E szerint tehát az üregeket nem ékkövek töltötték ki, hanem a megmaradt maradványok szerint ezüsthuzal, még pedig az alsó és felső sort hurokcsomóval, a középső sort átlós keresztvezéssel.

A markolatgomb két részből áll: lapított gombaalakú felső-részből és elipszis keresztmetszetűre nyomott hengeres részből. A két részt két hengeres csap kötötte össze. A felső rész három tagozatú. A tagokat vésett csatorna és ebben elhelyezett hármás sodronyhuzal választja el egymástól. A középső lyukacsos tagozat ugyanolyan technikájú, mint a keresztvas. A két szélső tagozatnak csak egyike van meg. Alakja állatfej, valószínű teknősbékát utánoz. Ugyanilyen lehetett a másik, hiányzó szélső tagozat is. Tehát az egész markolatgomb kiegészítve teknősbéka alakra emlékeztet két fejjel, közös hátpáncállal. A fejszerű részen megállapítható a két szemüreg, ahol az ezüst bevonat hiányzik. A homlokzat és orrsövény vonalkázott és keretelt vésett díszű. Az állkapocs ugyanilyen technikát mutat. A két állkapocson bevéselt csatornában sodronyhuzal haladt a háti csatornák sodronyaihoz. Ez utóbbiak beerősítése a vasanyag csatornájához úgy történt, hogy a csatorna alját a három sodrony részére befűrésztették és a sodronyvégeket ezekben fektetve azokat eikalapálták. A fej alsó szintjébe fűrt hengeres nyílás a markolatgomb alsó tagján levő csap befogadására szolgált. A fej felső részének méretei: magasság 40 mm, a rozsdanyag eltávolítása előtt szélessége 85 mm volt, jelenleg 65 mm, vastagsága 33 mm, a csapnyílás 5 mm, falvastagság 4 mm. A kardpenge markolatnyúlványja a felső rész legmagasabb pontján levő nyílásba illeszkedett és szegecseles erősítette oda.

A markolatgomb alsó részén az oldallapok díszítése ugyanolyan technikával készült mint a keresztvasé, azzal a különbséggel, hogy felső szélén vésett csatorna fut körül, melyben fonott kettős huzal feküdt. Az oldallapokat és az alsó szintjét ezüstlemez fedte. Nagyon kevés maradt meg belőle. E nyomokon látható, hogy díszítési technikája niellős volt. Ez az alsó, miként a gombaalakú felső rész is könnyűség kedvéért üregesen készült. A két darab egymásra fektetve az alsó tag nyílása folytatódik a felső rész üregébe és vele bezárt teret alkot. Az alsó rész alsó szintje is zárt felület, csak a pengenyúlvány számára van nyílása. Méretei: hossza 89 mm, magassága 27 mm, vastagsága 33 mm, falvastagsága 5,5 mm, a pengenyúlvány nyílásának eredeti hossza 15 mm., szélesség 5 mm.

A penge kétélű. Szélessége 55 mm, hossza hiányosságai miatt nem állapítható meg. Felületén a hüvely farostjai világosan kivehetők. A pengenyúlvány keresztvasnál 29 mm, felső részén 9 mm széles, hosszúsága a markolatgombig 150 mm. A penge-

nyúlványon látható farostok mutatják, hogy fa borította, melyet a rajta talált sodrony maradványok szerint ezüstsodrony takart.

A kardhoz háromféle sodrott és egyféle sima ezüsthuzal tartozik. A sodronyok első fajtája azok a patkóalakban meghajtott, kettősen csavart sodronyok, melyek a markolatgomb három tagozatát választották el egymástól. Alakjuk lapított, mivel a vésett csatornába hármásával voltak beszorítva. Végük behajlított a vésett csatorna, fentemlített befűrészelt részeibe való behelyezés miatt. Vastagságuk 1·5 mm. A sodronyok másik faja spirálisan csavart kettős huzal. Vastagságuk 0·8 mm. A markolat körülcsavarására szolgáltak oly módon, hogy két sodrony ellenkező sodrási iránnyal egymás mellé fektetve kalászszerű mintát adott. A harmadik sodronytípus három összesodrott kettős huzalfonalból áll. Rendeltetésük a markolatot átcsavaró huzalok alsó- és felső végének lekötése volt. A sima ezüsthuzal átmérője 0·7 mm. Ez a huzal szintén a markolat körül csavarodott olyképpen, hogy a kalászmintás sodronyok* között elválasztó vonalat alkotott.

A leírásból látható, hogy a markolatgomb és keresztvas ezüstlemez borítása azzal a technikával azonos, amit Fettich a Meotis-vidéki fémművesség tradíciójaként ismertet. E technika lényege a kevésbé értékes fém vagy más anyagoknak arany, ezüstlemezzel való bevonása. Legjellegzetesebb képviselői e technikának hazai leleteink sorában a két lemezből készült tarsoly lemezek. Az alsó erősebb és olcsóbb vörösréz vagy bronzlap, mely csak arra szolgált, hogy a ráerősített felső, vékony nemes fémlamezből készült, díszes lapot erősítse. A markolat sodronyfonatának kalászos mintája szintén a Meotis vidékéről való. Hazai leleteink között a beregszászi palmtás kúpalakú dísz tárgy alsó részén látható (Arch. Hung. XXI. k. 73. t.). A markolatgomb és keresztvas üregeinek sajátos huzalos díszítése, ami dr. Kalmár János felfedezése, egészen új díszítési mód eddig ismert normann kardjaink díszítési technikájában.

Figyelembe véve kardunk normann típusát, díszítésének a tarsolylemezekkel rokon Meotis-vidéki vonásait, reá is alkalmazhatjuk Fettichnek a tarsolylemezek és a velük rokondíszítésű kardok idejére, helyére, mestereire vonatkozó megállapítását. E szerint kardunk készítési ideje a magyar honfoglalást (Kr. u. 896) közvetlen megelőző időszak, vagy azután pár évtized. Készítési helye a Levediával szomszédos kievi szláv-normann állam területe, esetleg Levedia nyugati része. Mesterei a kievi állam nagyobb központjaiban vagy a levediai magyarság nyugati legelölkelőbb törzsei között élő arab és kazár ötvösök lehettek. Fettich szerint a tarsolylemezekkel együtt itt készültek a tarcali, a geszterédi és Nagy Károlynak tulajdonított bécsi szablya is. A fentiek alapján hozzátehetjük, hogy a székesfehérvári rádió-

telepi kard is. E hely ugyanis teljesen megfelel a kardunkon megnyilvánuló két kulturának: a Skandináviából kiindult normann és a Meotis-vidék arab, illetőleg kazár kulturájának. Markolatgombjának állatfigurája, a teknősbéka, mint jellemző földközi-tengeri állat, szintén ide utalja.

A karddal együtt talált füles bronzpityke szélének hegyes kiugrásaival, csúcsos végével az oroszországi vorobjevoi pitykével mutat rokonságot (Arch. Hung. XX. k. XVIII. t. 1—8). A kardnak oroszországi hasonmásai a kievi és még inkább a bjelimeri kurgán kardja gombjának hármastagozásával és gödörkés díszítésével (Posta Béla: Régészeti tanulmányok Oroszföldön. 15. l.). Hazai leleteink közül markolatának niello díszítésével, sárgafémből készült lemezbevonásával a vác-csörögi kard (Arch. Hung. XII. k. 11. t.), háromtagozású markolatgombjával az egyik budapesti normann kard (U. o. 9. t.) áll hozzá legközelebb.

A rádiótelepi kard korának tipológiai és technikai alapon történt megállapítását támogatják a lelőköörülmények is. Részletes leírásuk az Arch. Értesítőben (1923—26 évf.) megjelent dolgozatomban olvasható. Itt csak arra utalok, hogy a sír fekvése mintegy 100 m távolságra esik az ugyanitt feltárt soros temetőtől. Ez az elkülönült helyzet azt mutatja, hogy azok közé a magányos sírok közé tartozik, aminők a honfoglalás első évtizedéből fennmaradt benepusztai, geszterédi, ókécseki stb., Fejér megyében a verebi, szabadbattyáni, nagylóki sírok és aminő izolált, magyarságtól származó sírokat Fettich szerint Levediában is találtak (Arch. Hung. XXI. 50. l.). A temetési rítus is egyezik velük, mert lócsontok voltak a sírban. A kardon és hozzátartozó alkatrészeken kívül a sírban talált egyéb tárgyak: kengyelek, zabla, harci csákány, faveder abroncsmaradványai, aranylemez töredékek, az ismeretett pityke mind azt mutatják, hogy a rádiótelepi magányos lovas sír még a levediai kultúrában élő, honfoglaló magyar előkelőség hagyatéka.

Marosi Arnold.

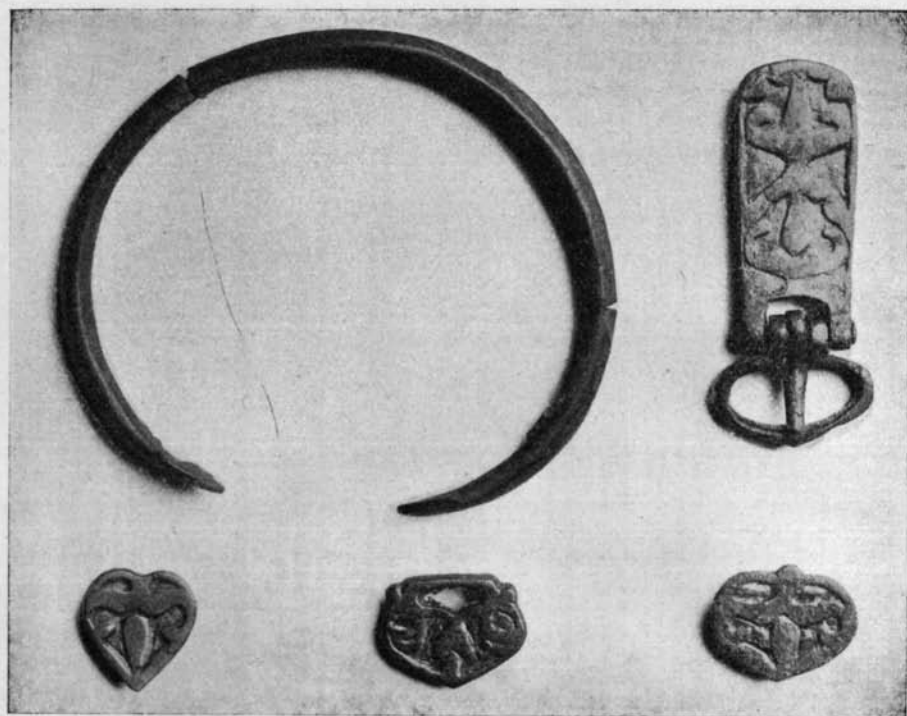
Szent István király tiszteletét őrző egyházi műemlékeink Székesfehérvárott.

(Folytatás.)

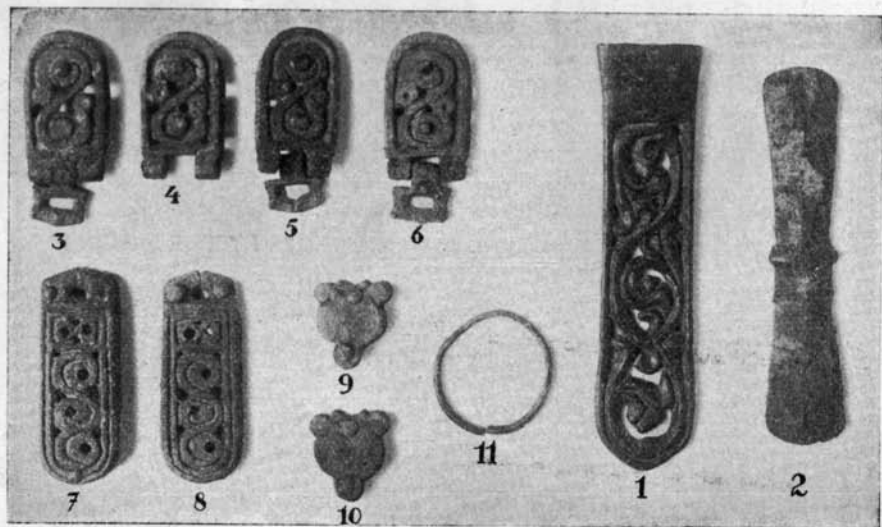
EBBE A NAGYVONÁSOKKAL KIRAJZOLT artistikus és egységesen ható környezetbe állítjuk bele most már azon műemlékek ismertetését, melyek szent István király védnöksége alatt álló templomunkban közvetlenül első szent királyunkra vonatkoznak. Címbal mennyezetfreskóiról és Fischer főoltárképéről beszélünk. A Műemlékek Országos Bizottságának magyar műemlékeinkről *Gerecse Péter* által összeállított 1906-os jegyzéke nemcsak székesegyházunkat, hanem az említett festményeket különkülön is a védendő magyar műemlékek közé sorolja.¹⁰⁾ Mindháromat jogosan, mindháromat talán szerves összefüggésük miatt is, hiszen sem barokk freskóinknak, sem a barokk hangulatú oltárképnek tárgyát és művészi kivitelét nem értenők meg igazán, ha kiszakítanók valamelyiküket korhű építészeti környezetükből. És hogy e környezet eredeti valóságában keretezheti és ajánlhatja a szakszerűen restaurált festményeket: mindezt főképpen a múlt év nyarán befejezett renoválási munkálatoknak köszönhetjük. A székesfehérvári székesegyházat felépítése óta belsejében két ízben újítták meg érdemesebben: 1848-ban és 1866-ban, először a *káptalan* áldozatkészségéből, másodsor jórészt *Farkas Imre* megyéspüspök és *Limbek János* kanonok hagyatékából; első ízben 4826·2 forint költséggel, másodsor 24.339 forint erejéig. De sohasem olyan hozzáértéssel és az eredeti épség iránt érzett tisztelettel, mint legújabbán. Ez mindenestre elsősorban a külső és belső restauráció nagy koncepciójú tervezőjének, *Möller Károly dr.* budapesti építész-mérnöknek érdeme. A templom külsejének megújítását a kegyúr, *Székesfehérvár szab. kir. város közönsége* végeztette, 71.500 P költséggel, a város műszaki hivatala, nevezetesen *Schmidl Ferenc* műszaki tanácsos ellenőrzése mellett, izlésesen és amennyire lehetett, a templomrestaurálás Kuhn-féle modern előírásainak tekintetbe vételével. A belső megújításának költségeit legnagyobb részben a *székesfehérvári belvárosi egyházközség* viselte; a jótékony adakozók sem hiányoztak. Az utóbbi javítások költségeiről szóló számadásokat most állítjuk össze, úgy halljuk, külön füzet fog róla megjelenni. 1935 január 1-től 1938 március 31-ig összesen 82.218 P 96 f-t fizetett ki a székesfehérvári belvárosi egyházközség a templom és szerelvényeinek költségeire. Hozzászámítva

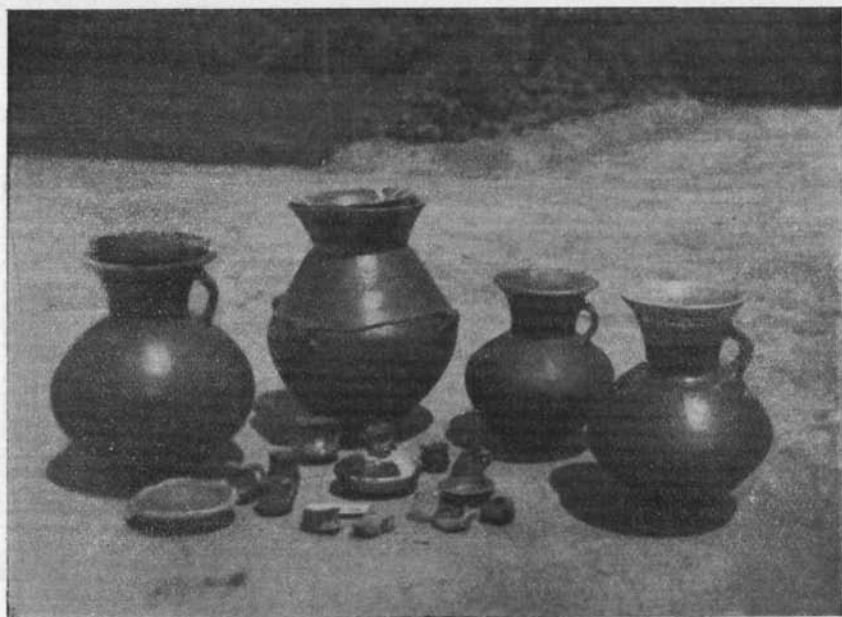
Székesfehérvár-rádiótelepi lovassír kardja a levált részek helyreállításával.

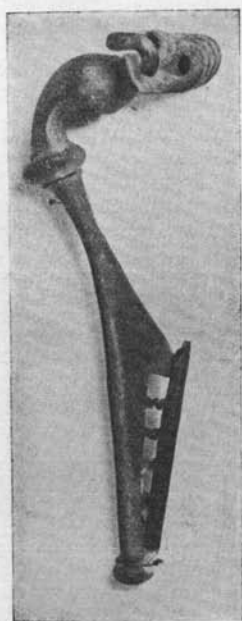
1. kép. A nagylóki honfoglaláskori lovassír karperece, csatja és szíjdíszítményei.

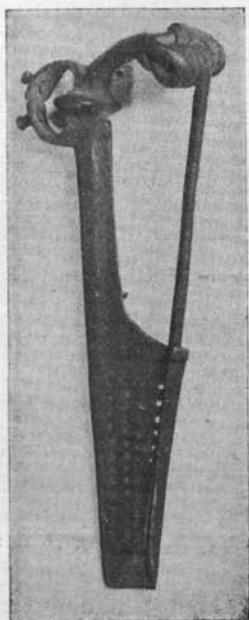
2. kép. Avar övdíszek Vajtáról.

1. kép. Bronzkori urnák a lovasberényi Jánoshegyről.

2. kép. Pannoniai szárnyas fibula
Fejérmegyéből.

3. kép. Pannoniai szárnyas fibula
Válról.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

Római fibulák.

1—3. Fejérmegye, 2. Szabadbattyán, 4—6. 8. Dunapentele, 7. Cece, 9. Gyúró.

a még ki nem fizetett összegeket, közel 90.000 P lesz a legújabb belső restauráció költsége. — Eme tekintélyes összegért nyújtott belső munkálatok ellenőrzését a *Műemlékek Országos Bizottsága*, az egyházközség részéről pedig *Kiss Dezső* székesfehérvári építésmérnök vállalta, nagy gonddal, kellő előtanulmányok után különös szakértelemmel. A templom falfestményeinek megújítása *Sándor Béla* főisk. tanár, festőművész és műrestaurátor művészetét dicséri, végül az oltárképeket *Szentiványi Gyula dr.*, a Műemlékek Orsz. Bizottságának titkára és képre Restaurátora állította helyre, művészi híréhez illő jártassággal. Illő, hogy azon derék és szakavatott iparosaink nevét is megörökítsük e helyen, kik a belső megújítás körül serénykedtek. *Szentiványi* segítségével *iff. Balogh Gyula* székesfehérvári iparművész két kis oltárkép megújítását önállóan vállalta és végezte. Az építőmesteri munkát *Lázár János* fehérvári építőmester, a kőfaragó munkát: *Havranek Antal* és *Lajos* fehérvári cég, a műmárványozást: *Neuhauser Kálmán* budapesti cég, az asztalosmunkákat: *Lakner József* és *Sulek László* fehérvári asztalosmesterek, a lakatosmunkákat: *Kéri József* és *Varga János* fehérvári lakatosmesterek, a festő és mázoló, illetőleg aranyozó munkákat: *Balogh Gyula* és *Fial József* szobafestő mesterek, az üvegező munkákat: *Schnetzer Nándor* fehérvári cég, az új villanszerelést: *Szmatana József* budapesti cég, a vízvezetéki munkákat: *Nyuli Mihály* fehérvári vízvezeték-szerelő cég végezte. Az orgonát: *Riegler Ottó* budapesti orgonagyáros javította, az új csillárokat: *Krémer Márton* budapesti cég szállította. Úgy a nevezettek, mint a kisebb munkákat végző iparosmestereink is tehetségük javával szolgálták a szent ügyet. Külön említjük, hogy az új, zárt gyóntató székeket *Lakner József* készítette, végül a Szűz Mária kápolna műmárvány oltára *Neuhauser Kálmán* ügyességét és műízlését dicséri. A művészek, mérnökök és a kezük alatt dolgozó iparosok feladata az volt, hogy élénk varázsolják a mult nagy alkotásait, ami a lehetőségekhez képest dicsérendő módon sikerült.

E helyen most a mennyezet összes faliképeivel nem foglalkozhatunk, a dekoratív festményeket, bár az egyszerűbb építészeti tagokat sikerülten folytatják és a távlatokat mesterien megnövelik, sem érintjük, rövidre szabott cikkünk céljának megfelelően csupán a templom patrónusára vonatkozó mennyezet-freskókat ismertetjük és a főoltárképet, melynek központi alakja az említett falfestményekéhez hasonlóan: szt. István király. A mennyezetfreskók szerzője — mondtuk már — *Cimbal János*, bécsi festő, kinek személyi adatait, sajnos, kevésbé ismerjük.¹⁷⁾ Míg a székesfehérvári plebániáról szóló 1774. évi összeírás »Hilleprandt«-ról szólva megemlíti, hogy »királyi és udvari építész« volt, Cimbalról csak annyit jegyez fel: »Pictura elegans in tribus

cupulis... authore Domino Cymbal Pictore Vienensi.« *Kapossy János* újabb műtörténeti kutatásai fehérvári környezetben hoznak össze bennünket Cimbballal.¹⁸⁾ Kutatónk a székesfehérvári jezsuitáknak a budapesti egyetemi könyvtárban őrzött 1768—1773. évekre terjedő naplóját lapozgatván, 1768. április 17-ről e feljegyzést találta: »Prandio ultimo excepti Pictor et Architectus D. Cymbal et D. Hertling.« De ezzel körülbelül el is mondtuk mindazt, amit Cymbal fehérvári tartózkodásáról tudunk. Városi és megyei múzeumunkban láthatjuk a székesegyház freskóinak Cimbaltól eredő két vázlatát, amit az illusztris intézmény vétel útján szerzett meg s mintegy 120 P-ért restauráltatta azokat. Hogy azután festőjük Fehérvárt készítette-e a vázlatokat, vagy másutt, e kérdésre már nem tudunk feleletet adni. Annyi bizonyos, hogy Cymbal fehérvári munkálkodását 1768-ban befejezte, amit saját keze írásával kiállított nyugtája igazol.¹⁹⁾

A többször idézett 1774. évi székesfehérvári egyh. látog. jegyzőkönyvtervezet Cymbal freskóiról nagyjában ugyanazt mondja el, mint az előbb említett jezsuita naplónak a freskókat tárgyaló 1768. évi bejegyzése: »Pictura elegans in tribus ingenti cupulis Historiam Sancti Regis Stephani adumbrat authore Domino Cymbal Pictori Viennensi. In cupula Sanctuarii exhibetur Rex Sanctus in Gloria. In cupula navis, sedens in Throno Rex Apostolicus, stipatusque Regni sui Proceribus, Episcopatus instituit. In postrema angula: Emerico Filio vitae ac morum dat praecepta.« Tehát mindhárom kép szt. Istvánra vonatkozik: életét, megdicsőülését festik, fehérvári vonatkozások sem hiányoznak. A középső képen felfedezzük *Buffler* jezsuita atyát, sőt a hagyomány szerint az itt szereplő alakok közt megtalálhatjuk mindazokat, kik szeretettel foglalkoztak a templom építésével: *Igalt, Kiss Györgyöt*, Székesfehérvár későbbi első polgármesterét, *Nádasdy Ferenc gróf* főispánt, a híres magyar hadvezért, stb.

Kapossy műkritikája meglehetősen szigorúan nézi Cymbal alkotásait. »Cymbal művészete — írja az élesszemű műbíró — csupán a nehézkes kezű, korlátolt invenciójú és mesterségbeli tudásban, formakésztségben egyaránt fogyatékos epigoné.« Kritikusunk szerint már a városi és megyei múzeumban őrzött vázlatán felismerhető: »a kompozíciónak ugyanolyan kezdetlenségese a bábszerű, élettelen mintázás fogyatékosága, az ecset- és színkezelés ugyanolyan nehézkessége, a tónus egyenletes és kellemetlen rőtöröse, vagy festőileg meg nem oldott kontrasztjai, mint a kivitelezett mennyezetképeken.« Kapossy a legújabb restauráció előtti képeket látta; a színes üvegekkel fődött ablakok alkalmatlan fénytörése, a hatvanas évek gyors és rosszul sikerült restaurációjának elkent, bályadt, sötét színei kiforgatták Cymbal művét eredeti formáiból és üdőbb színeitől. Azóta e hibákat,

amennyire lehetett, kiküszöbölték, azonban azt mi sem tagadhatjuk, hogy szerzőnk nem tartozik barokk templomfestőink kitűnőségei közé: »tapogatva, elkésve jár a nagyok nyomában.«

Festményeiről mégis a magyar jezsuita barokkszellem tükröződik, ami nekünk olyan kedves, hiszen szt. Istvánt, mint országunknak, városunknak atyját mutatja be. S bár a koncepció szerényes és konvencionális, az alakok merevek, a színek sokszor nehézkesek, de a kor hangulatát beszédesen kifejező, ájtatos hangulatú képek az ünnepélyes, szárnyaló, felfelétörtető aranyos és márványos környezetben, mely a barokk gondolkodás szerint a mennyország szépségeinek jelképe, kifejezője, megszólaltatják, megkoronázzák és égi magasságokba magasztatják szt. István templomát építő magyar barokk őseinknek erős hitét: *az Árpád-doktól öröklött katolikus világnézet tökéletes győzelmet arat a rossz, a tévhit, a lelki tunyaság fölött.* E gondolat a templomba befelé haladva folyton fejlődik. A hajó első boltívén szt. István koronával a fején, királyi pálcával baljában, környezetét s hozzásimuló fiát, szt. Imrét oktatja. Jogarával a mélybe aláhanyatló pogányokra, az elszórt bálványtöredékekre mutat. A tiarás szent, ki a felhőkön ül s kezében szentségmutatót tart, az Egyházat jelképezi. Az angyal által felemelt keresztről vér folyik alá: a pogányságot legyőző megváltói vér. Egy repülő angyal kifejtett győzelmi zászlót lobogtat, egy másik palmaágat és koszorút tart kezében a hit bajnokainak megjutalmazására. A drámai megjelenések értékelésére beállított modern műkritika a kép egészéből kieső, a jobb sarkon a kép keretén átvetett lábakkal ülő sötét alakot, ki az óhit jelképét, kis istenszobrocskát emel a magasba, tartja a freskó gondolatban és formában legérdekesebb alakjának. Bizonyos, a dacos pogányság összeomlását mélyreható jelképiséggel fejezi ki ez a látszólagos mellékalak, a sötétből is ellenszegülve szegezvén bálványát a szt. király jogara elé, mely kiűzte őt paradicsomából.

A középső boltozat freskóján szereplő alakok négy csoportra osztoznak széjjel a kép festett mellvédés keretén. Szt. István baldachin alatt ül, körülötte főpapok, főurak; a koronás, kormánypálcás király — Cimbálnak ez a legéletszerűbb, egyúttal legbarokkosabb szt. István alakja: a jóságos, fejedelmi atya — előre hajolva nyújtja át egy violaszíntalléros főpapnak, valószínűleg Asztrik kalocsai érseknek a püspökségek alapító oklevelét. Följebb, gomolygó felhők közt, sugárfényben az új hit kupolás temploma, az egyház jelképe, az angyalok emelte, megdicsőült Sion látszik. Ormán feltűnik a kettős kereszt. Távolból angyal érkezik. Szemben e jelenettel a mellvéd mögött főpapok, főurak, apródok állnak, s a freskó többi sarkain hasonlóan magyarruhás urakat és papokat látunk, köztük Buffler atyát, ki előtt

egy zöldszínű magyarruhás úr kitérve tartja kezében a templom alaprajzát. Fölöttük messzi perspektíva nyílik a felhőkkel erősen tarkított kék égbe s evvel, meg az első és a szentély boltozatain levő freskók festett kereteinek ovális nyílásokkal való áttörése által — a nyílásokon át ismét a kéklő ég mosolyog reánk — a festőművész mennyei magasságokba emeli a szemlélőt. A festő itt, barokk szokás szerint, már építészeti problémák megoldására vállalkozott, de lélektanilag ügyesen oldotta meg feladatát: kora szárnyaló, imádságos lelkét kiszabadítja a szélesen reánkboruló faltömegek nyomasztó hatása alól és egyesíti azt az égiekkel.

A szentély boltozatát a nyílt oratoriumok boltozatai fogják közre; a baloldali boltozaton szt. Imre megdicsőülését örökítette meg a művész ecsteje, a jobboldali boltozat festménye ismét szt. István királyt ábrázolja, midőn felajánlja a királyi jelvényeket. A középső boltozat freskója a két előbbinél subtilisebb tárgyú, bár a műkritika ezt sem nézi a többenél értékesebbnek. A kép témája: szt. István megdicsőülése. Szentünk gomolygó felhőkön, puttók, szárnyas kerubok közt térdel a Szentháromság előtt; kékes attilája, a kerub vörös leple, a Szentháromságról szüremkedő dícsfény jólesően töri meg a képet betöltő ég felhőzetének unalmas szürkeségét. Krisztus és szt. István alakjának merevsége azonban, ellentétben az angyalok mozgalmasságával, bántó hatást kelt. De a kép formai hiányaiért kárpótol bennünket az a tudat, hogy az eszme győzelmét művésznünk biztos kézzel vezette, fel, az égi régióig.

Szt. István király emlékét örökíti meg a *székesegyház főoltárképe* is. A kép építészeti keretezéséről már szóltunk, azonban még egyszer szívesen megállapítjuk: a szentély, főként a főoltár építészeti kiképzése gyönyörű keret a főoltárkép tárgyához és művészi kidolgozásához, úgyhogy arra következtethetünk — a történeti adatok is alátámasztják stíluskritikai megállapításunkat,²⁰⁾ — hogy a koncepciózus építész egy vonalban dolgozott a főoltárkép ismert nevű szerzőjével, *Fischer Vince* bécsi udvari festőtanárral.

Fischer, ép úgy, mint Hillebrandt, *Mária Terézia* jóváhagyásával alkotta művét. *Hauzinger József*, a bécsi képzőművészeti akadémia tanára 1774-ben készített vázlatával Fischerhez hasonlóan pályázott a fehérvári szt. István templom főoltárképének megfestésére, ám a székesfehérvári városi tanács Fischernek nyújtotta a koszorút, ki képét 1775-ben 1200 frt-ért el is készítette.²¹⁾ A kép tárgya történelmi: az oltár lépcsőjére térdeplő szt. István jobbával bíborvánkoson nyugvó koronájára és kormánypalcájára mutatva felajánlja országát a Szűz Anyának. Balkezét szíven nyugtatja, jelezvén, hogy áldozata szívéből fakad. Semeit a bold. Szűzre emeli, ki angyaloktól környezve, az isteni

kisdeddel karjaiban azon alakban jelenik meg, mint régi pénzenken a Patrona Hungariae.²²⁾ A szt. királyt, a fehérvári Boldogasszony templom mintáját, liturgikus szerelvényeinket égi szellemek környezik. Bár az alakok némileg merevek, de a színezés, beállítás előkelően finom, barokkos pompájú. Szinpadias hatása ellenére is nyugodt, felemelő. Képünk alsó jobb sarkában a szerző signaturája: »Vin. Fischer P. MDCCLXXV.« kétségkívül igazolja a festmény eredetét.²³⁾ Már a régebbi, a kép történetére vonatkozó források megemlítik, hogy ugyanazon szerzőtől származó, ugyanezen motívumú kisebb kép díszíti a budai kir. palota szt. Zsigmond kápolnáját és hogy e képet Mária Terézia festtette a fenti szt. Jobb kápolna egyik mellékoltár képéül.²⁴⁾ Fischer némi módosításokkal készült utóbbi műve ma székesfehérváregyházmegye egyik híres búcsújáró templomában, a máriaremetei templom szentélyében függ, királyi adományozás alapján.²⁵⁾

A székesfehérvári székesegyház főoltárképe a templom legszébb ékessége. Legutolsó restaurációja után ismét eredeti szépségében pompázik; az esti világítás is úgy van beállítva, hogy Fischer műemléke plasztikusan emelkedjék ki környezetéből. A keretezés stílszerűségéről már szólottunk. Az oltár-hátépitmény, szobraival, domborműveivel, a feketemárvány és aranyos képkeret, a csúcán világító, gondviselést szimbolizáló isteni szem, fölötte az oltárhátvédet befejező, tympanonos záródású vörösmárvány mezőben a szent keresztet és Szűz Mária mongrammját égbe ragadó, felhőkön úszó angyalok a kép festette jelenetet még inkább kidomborítják, megszentelik és égi magasságokba emelik, hogy szívünkbe vésődjék a barokk magyar vallásos eszmény: *a Gondviselés az ég szépségeitől lenyűgözött történelmi nagyjaink által rég kijelölte útjainkat.*

Ezekre az utakra a legragyogóbb fényt árpádházi szentjeink szelleme sugározza. Öröm és megtiszteltetés számunkra, hogy mint e magas szellemiség képviselőit, néhány hazai nevezetesebb templomunkban mindmáig megőrizhettük királyi szentjeink drága ereklyéit. *Mária Terézia* királynőnk jóságából Székesfehérvárnak a legdrágább jutott belőlük: *szt. István király koponyacsontja*, az a drága ereklye, melynek árnyékában születtek meg az ország-szervező király évezredre szóló bölcs tervei, gondolatai. Megértjük annak az ájtatos magyar, fehérvári éneknek²⁶⁾ lelkesedését és sóhaját, melyet őseink a szent ereklyének városunkba való behozatalakor, 1778. március 29-én és április 2-án az ünnepi menetben énekeltek:

»Üdvözlégy óh szentséges Fő
Gyémántnál, gyöngynél drágább kő
Oltalmazd, őrizd, tartsd
Királyunkat s javainkat
Városunkat, országunkat.«²⁷⁾

Mária Terézia királyi ajándékát királyi köntösbe öltöztetve küldötte Bécsből Székesfehérvárra. Monumentális ezüst hermát készíttetett a szent ereklye számára, amelybe a régi ereklyetartóból 1778. március 14-én *Batthányi József gróf*, akkori esztergomi primás-érsek teljhatalmú megbízottja, *Perényi Imre br.* esztergomi kanonok helyezte bele a fehérvári székesegyháznak szánt koponyacsontot *Eszterházy Ferenc gróf* kir. kancellár, *Végh Péter*, *Ürményi József* udvari tanácsosok s a székesfehérvári székeskáptalan kiküldöttjei, nevezetesen *Grubanovits Zsigmond* nagyprépost és *Szegedy Pál* éneklőkanonok jelenlétében; lepecsételte azt, azután átadta a káptalan kiküldöttjeinek.²⁸⁾ Székesegyházunknak ajándékozott ereklyét, mely 1440-ben még városunkban őriztetett, Mária Terézia 1775-ben a pozsonyi társaskáptalan egyházában tette lététbe, oda a bécsi udvarból került, de hogyan és miként, azt nem tudjuk. *Cserey Farkas* 1774-ben Bécsből testvéréhez *Cserey Ambrushoz* Székesfehérvárra írt levelében említést tesz a bécsi udvari temlomban és a jezsuita professusok házában őrzött koponyaereklyékről.²⁹⁾

A királynő bőkezűsége az új ereklyetartón kívül Székesfehérvárnak juttatta a *régi ereklyetartót* is, amelyben Szent István koponyacsontját a pozsonyi káptalani egyházban őrizték. *Perényi Imre br.* 1778. március 24-én kiállított bizonyáglevele következőképpen tanuskodik erről: »Antiquam Thecam Argenteam, figuris distinctam, Inscriptiōibus unitam, tamquam Vetustatis reliquias, authenticī documentī loco, ad novum Conservatorium infra reposui, ac ita tandem praetitulatis Dominis Deputatis Illustrissimī Episcopi Albensis deferendum tradidi, in pignus perpetuum Regiae clementiae.«³⁰⁾ E régi ereklyetartót ma a székesfehérvári székesegyház kincstárában őrzik. Már *Ipolyi Arnold*, magyar műrégészetiünk atyja rövid, mesteri leírást közöl róla »Középkori magyar ötvösművek« c. kitűnő tanulmányában. Kegyelettel adjuk közre az ismertetést: »A koponya ereklyének régibb tokja... újabb XVII. századi renaissance izlésű mű. Alakjára nézve lapos tálcán, félkörűn, koponyaszerűen emelkedve s áttört ezüst művezettel mintegy rácsozatot vagy kosarat képezve készült. Rajta angyal, cherub fejek és virágfüzérék, u. n. nyitott koszorúk (feston) közt, vert műben két nagyobb kép látható; az egyik szt. Istvánt antik-szerűleg idomított fejedelmi öltönyben, koronával fején, trónon ülve, keresztbevetett lábbal s jogart tartva, állítja elő ezen körirattal: *Caput S. Stephani Regis Ungariae*. A másik képen térdelve állíttatik elő, hasonló királyi jelmezben, a mellette levő oltáron a Boldogságos Szűz alakja látható: *S. Maria Ora Pro Nobis* körirattal. A tálcán vagy lemezen, mely ezen áttört műnek alját képezi, kereszt s egyszerű cífrázatok vannak vésve. Az egész mű, mint a rajzok világosan mutatják, máris a XVII. századi u. n.

barokk izlésben készült.«⁸¹⁾ Az ereklyetartó magassága: 10·5 cm. alsó, elipszis alakú lapjának nagyobbik átlója: 19 cm., kisebbik átlója: 16 cm., súlyát az 1817-i egy. egyh. látog. jegyzőkönyv 25 unciában állapítja meg.

Az 1883—84-ben Budapesten, az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum által rendezett történeti ötvösmű kiállításra *Ipolyi Arnold* beszercebányai megyéspüspök, elnök *Pauer János* székesfehérvári megyéspüspöktől kieszközölte az imént ismertetett régi ereklyetartónak és az új szoborszerű hermának, mely »a mult század egyházi ötvösművészetének egyik remeke« a fővárosba való felküldését.⁸²⁾ Az akkori műbíráloktól dicsért *újabb ereklyetartó* származásáról *Pauer János* röviden így emlékezik meg: »Mária Terézia a szent ereklyének belső értékét külső fény által méginkább nevelni akarván, egy fejedelmi ajándékhoz illő, 512 lat nehézségű, gazdagon megaranyozott mellszobrot készíttete.«⁸³⁾ *Séllyei Nagy Ignácnak* a drága ereklye átvételét elismerő, 1778. március 25-én kelt okirata a királynő értékes ajándékát, mint »novum Conservatorium argenteum, seu Statuam argenteam inauratam, humanam Speciem referentem affabre et operose elaboratam, cuius vertex Sacrum Cranium continens ad amplitudinem Sacri Depositii Cristallo vestitus ope claviculae operiri et deponi potest« — írja le.⁸⁴⁾ Az ötvösműveket ismertető szakirodalom azóta sem adott róla sokkal terjedelmesebb leírást. *Ipolyi* is röviden végez vele említett tanulmányában: »1777-ben készült renaissance idomú aranyozott ezüst mellszobor, már a műrégészlet körén kívül áll.«⁸⁵⁾ A 160 évesnél idősebb értékes ötvösmű hazánk múkincekben szegény kulturhorizontján immár komoly műemlékszámba megy s mint szt. Istvánra legközvetlenebbül vonatkozó emlékművünket bővebben kell ismertetnünk.⁸⁶⁾

Hermánk másfél, esetleg két mm. vastagságú, öntött ezüsből XVI. Lajos-korabeli stílusban készült, emelvényen álló mellszoborszerű, bécsi műötvös munka. A fej kiképzése naturalisztikus, a haj, bajusz és szakál nagy fürtökbe szedett, az arc is szép, de nem elsőrangú szobrász műve. A koponyatetőn hátrafelé lejtősödő, szabálytalan elipszis alakú, csiszolt üvegből való ablakocska rejlik. Az üveglap valószínűleg egykorú a szoborral, de mindenesetre régi, mert külső fele homályos. Az ablakocska alatt kulccsal zárható szekrényke van a koponyaereklye számára, melynek alsó részéhez erősítették az ereklye hitelességét igazoló okmányt. A tarkón levő zár kinyitása után a szobor fejének felső része a ráerősített ereklyetartó szekrénykével együtt leemelhető. A zár a koponya belsejében van elrejtve, kívülről csak a kulcslyuk látható; a felső rész leemelhetőségét szellemesen oldották meg: a homlokba hulló, az oldalt és hátul egymásra bomló hajfürtök az elválasztó rést oly teljesen fedik, hogy a felső rész

leemelhetőségét csak alaposabb vizsgálat után lehetne megállapítani, ha a tarkón lévő kulcslyuk nem utalna arra. Szépen oldották meg a fejtető ablakának elhelyezését is: ha a szobrot szemmagasságban szemléljük, az ablakot nem látjuk, így mi sem rontja a szoborszerű hatást. A zár és a merevítések vasból készültek.

A szobor vállára, a karoknak megfelelően gyengén redőzött köpeny borul. E köpenynek és a postamentumnak díszítései halványárgára aranyozottak. A köpenyt nyakban 15 cm. széles szegély köríti, amit elől, a többi naturalisztikus ornamentumtól eltérően, téglalakú, domborított, geometrikus díszű kis lap (csatt) tart össze. Magán a köpenyen nagy virágos, naturalisztikus minta diszeskedik, elől jobbra-balra egy-egy kinyitott rózsaszéves ág, a vállakon leveles ág rózsabimbóval, a köztük maradt, teret azután két meg nem határozható virággal ékes leveles ág tölti ki. Az ornamentumok konturja bevésített, a véséssel körülárvolt részek quillochirozottak. Aranyozásuk hasonló a köpeny szélének aranyozásához.

A szobor hátsó része is részletesen ki van dolgozva. A köpeny alja az emelvény fölött mintegy ujjnyira kiáll. A postamentum hátsó fele sima, belsejében fából készült szekrényke foglal helyet, trapéz alakú üvegajtóval, Ebben a szekrényben őrzik azon okmányt, mely arról szól, hogy a hermából szükség esetén kiemelt ereklye mikor vétetett ki s mikor helyezett vissza az ereklyetartóba. Ez az okmány is őrzi az ereklye hitelességét. A postamentum felső lapja, amelyen a szobor közvetlenül nyugszik, hármaspárkányzatú, alatta erősen domború, nagyszemű aranyozott gyöngysor fut, ez alatt ismét egy három cm. széles sima függélyes sáv következik. E sáv 4 ujjnyi széles, homorúan kiugró párkányra van ráépítve, mely lent széles romboid alakú, nagyszemű aranyozott gyöngysorban végződik. Párkányunk élét egy-egy aranyozott levélcsomó takarja, a párkány belső homorú mezőjét pedig két-két, középtűt összekötött egészen természetű aranyozott cserfaág díszíti. A szobor emelvényének legalsó része kissé kiugró; oldallapjain téglalap alakú kettős bemélyedéseket látunk. A belső mélyebbet az első szintjéig kiugró s egymást érintő, aranyozott körgyűrűk ékesítik. A lábak feletti keskenyebb oldallapok bemélyedéseiben stilizált rózsák díszeskednek, kelyhükből tömör, alácsüngő, aranyozott levélfüzérek indulnak ki, melyek az előbb említett körgyűrűs bemélyedés közepén találkoznak. A herma méretei a következők: a reliquarium teljes magassága: 54 cm., a szobor magassága: 34 cm., a postamentum magassága: 21 cm., az utóbbi legnagyobb hosszúsága: 31·5 cm., legnagyobb szélessége: 20·5 cm., legkisebb hosszúsága: 16 cm., legkisebb szélessége: 13·5 cm., a homorú párkány magassága:

4 cm., az alappárkány magassága: 3 cm., a lábak magassága: 4 cm. A Műemlékek Országos Bizottságának magyar műemlékeinkről szóló 1906-os jegyzéke hermánkat »szt. István ereklyetartó mellszobra a XVIII. sz.-ból« címen országos műemlékeink közé sorolja.³⁷⁾

A XIX. sz. elejétől kezdve a székesfehérvári hívők kegyelete székesegyházunk *legnagyobb harangját szt. István emlékére* szentelte. Érdekes, legrégebb harangjaink közül egyik sem viselte a szt. király nevét. Első Szt. István harangunkat 1803-ban öntötték. E harang a déli toronyban függött, 2350 unciát nyomott s rajta e felirat állt: »*Soli Deo Laus et Gloria. Divo Stephano Primo Hungariae Regi Apostolico Cath. Eccl. Alb. Reg. posuít anno 1803.*« Négy kép díszítette: a szt. kereszté, István királyé, Flóriáné, Nep. Jánosé. Öntötte: *Müllner Ferenc* 1803-ban s *Milassin Miklós* megyéspüspök áldotta meg, mielőtt felhúzták a toronyba.³⁸⁾

A világháború, mely annyi régi harangunkat elvitte, a fehérvári szt. István harangnak sem kegyelmezett. Meg nem fogyatkozott tiszteletünket bizonyítja, hogy a fehérvári hívők kegyelete csakhamar pótolta a veszteséget és a *szent király emlékét* egybekapcsolva az új országépítés lánglelkű apostolának, *Prohászka Ottokár* megyéspüspöknek emlékével: 1927-ben új harangot öntetett szt. István tiszteletére és a nagy püspök emlékére. Székesfehérvár kath. társadalmának hitbuzgalmi egyesületei a belvárosi egyházközséggel karöltve 16320 P-t áldoztak a szent célra. Az új harang súlya: 2533 kg., alsó átmérője 167 cm., ugyanekkora a magassága is. Felirata: *Boldogemlékü dr. Prohászka Ottokár megyéspüspök emlékére és szent István király tiszteletére öntette a Székesfehérvári Belvárosi Egyházközség, az Oltáregylet, a Keresztény Nők Szövetségének Székesfehérvári Csoportja és a Kongregációk közreműködésével az Úrnak 1927. esztendejében.* Öntötte: *Walser Ferenc*, Budapest. 1927. november 1-én szólalt meg először, miután *Shvoy Lajos* megyéspüspök felszentelte. Mint a régi szt. István harang, az új is a déli toronyban függ s a többi haranggal összhangzóan b hangon hirdeti Isten dicsőségét.³⁹⁾

Székesegyházunkon kívül Székesfehérvár templomai közül csupán a *régi jezsuita, most ciszt. templomban* találunk olyan műalkotást, mely szt. István emlékével függ össze. Országos műemlékeink legutolsó jegyzéke még *Maulbertsch* művének mondja,⁴⁰⁾ jóllehet az osztrák műtörténelmi kutatás a ciszt. templom freskóit már rég *Sambach Gáspár Ferenc* alkotásainak tekinti. *Kapossy János* részint forrástanulmányai, részint stíluskritikai vizsgálódások alapján hazai műtörténelmi irodalmunkban is ki-mondotta a döntő szót: a székesfehérvári ciszt. templom freskói, tehát azon mennyezetkép is, melyen szt. István király a fialak,

Sambach nevéhez fűződnek.⁴¹⁾ A fehérvári régi jezsuita templom belső felékesítése 1748—52 években történik. A budapesti egyet. könyvtárban található jezsuita napló 1748. évi bejegyzései közt már megtalálhatjuk a freskók rövid ismertetését: »Fornices Templi, dempto uno, quod Chorum Musicorum respicit, eleganti penicillo ac singulari Architecturae artificio illustratae sunt. Fornicis Ima pars quae Aram Majorem despicit, exhibet SSmam Triadem, altera Divos Ungariae Indigetes Emericum et Stephanum, coronam ac sceptrum Bmae Parentem offerentem. 3ia demum S. Parentem nostrum in Coelis Triumphantem.«⁴²⁾ Tehát freskónk keletkezésének ideje a magyarországi barokk mennyezetfestés virágkorára esik. Sambachnak munkájában a helybeli jezsuita rendház két coadjutora segédkezett, *Werle (Wernle) Antal* és *Magis János*.⁴³⁾

Sambachot Kapossy műbirálata, mint »a mindig egyenletes, konvencionális formakészésben biztos, mélyebb problémákkal nem küzdő akademikus«-t mutatja be. A hivatott műkritika megállapítását el kell fogadnunk, azonban még szívesebben elfogadjuk festőnk tanítványának, a híres freskófestőnek *Dorfmeisternek* véleményét: »Ein Sambak, welcher in Stulweissenburg die Jesuiden Kirche gemahlt, ist nicht von Schreiender Farbe und ist doch ein Grosser Rechtschaffener Künstler.«⁴⁴⁾

A *ciszt. templom szt. István freskója* tulajdonképpen a magyar barokknak Regnum Marianum gondolatát érzékíti meg. A nagyszerű térhatású templom hajójának első boltozatára festett kép mennyei perspektívában mutatja be a nagy eszme morális életrealitását és diadalát. A kép közepén a csillagkoronás, királynői tartású bold. Szűz, lába-alatt a holddal, ölében a szt. István felé hajló bájos isteni Kiseddel fogadja a szent király hódolatát és országfelajánlását. Jobbra hatalmas felhőgomolyagon előtte térdel szt. István s kemény, férfias, mindemellett rendkívül formás mozdulattal baljával a párnára helyezett szt. koronára mutat, melyet »merész lebegésben ábrázolt« kerub emel magasra. Képünk alsó bal sarkában a kép keretén bőven túláramló felhőgomolyon szt. Imre herceg térdel, arca égi örömtől ragyog, jobbával az országpajzsra támaszkodik, baljával pedig a kettős keresztre mutat. Az országpajzs mögött kibontott zászló lobog. Szt. Imre előtt egy, a szent Szűz udvarához tartozó angyal lebeg, liliomszálat tart magasra a kezében, mintegy odakínálja azt szentünknek. A kép alsó keretének közepén, a mennyei udvarból kiválva, pajzsos, pallosos angyal ereszkedik alá: a hatalom és igazság angyala. A puttók és angyalok csoportosítása játssi, mégis décens lebegésük mennyországos hangulatot varázsol a képre. A kompozíció nyugodt méltósága, a rajz finomsága, az alakok léletszerűsége, a színek választékossága: csupa ajánlás.

Milyen színkeverék, mégis milyen gyönyörű egység! De kívánjuk is e színváltozatosságot: a Szűz Anya rózsaszínű köntöse és kék általvetője, szt. István komoly lila-kékes ruhája, sárga selymes palástja, szt. Imre köpenyének kék, attilájának sárga színe s a koronát tartó kerub lebegő kék uszálya rendkívül üde színfoltok a lilásszürke felhőkön. A pallosos angyal alul zöld, felül sárga ruhát visel, szürkéslila általvetővel. Mindent összevetve el kell ismernünk, hogy *e freskó kétségkívül Székesfehérvárnak szt. Istvánra vonatkozó legművészibb műemléke.*

Városunk legszebb szt. István emléke után félve szerénykedik cikkünk végére legegyszerűbb szt. István emlékünke: a *maroshegyi kápolna*. Annyira szerény alkotás, hogy nincs róla mit mondanunk. 3·5 m. hosszú, 3 m. széles, 3·60 m. magas, ime a belső méretek. Padlója téglával fedett, falait terméskövből építették, tetőszerkezete belül nyitott. Az oldalfalakon elhelyezett, egymással szembenező ablakokon át kapja a világosságot. Oltára koporsó alakú faoltár, tabernákuluma a kápolna hátfalába bemélyesztett félkörzárású fülkébe van elhelyezve. Az oltárkép sötét tónusú, primitív festmény, tárgya: szt. István felajánlja országának koronáját. Az épület mögött, az utóbbival összefüggően kőből épített tornyocska áll, benne függ a harang. A kápolna építésének történetére vonatkozólag nem maradt irásos emlékünke. A bejárat fölött elhelyezett festett plétablán olvassuk: a hívők közadakozásából épült. *Gremserger István* székesfehérvári belvárosi esperesplebános 1894. augusztus 3-án engedélyt kért *Steiner Fülöp* megyéspüspöktől, hogy a kápolnát megáldhassa. A püspök augusztus 6-án írt válaszában hangsúlyozza, bár az egyházi hatóságtól senki nem kért engedélyt a kápolna építésére s az annak fenntartására összegyűjtött 60 forintnyi összeg vajmi kevés az épület jókarban tartására, de mivel az építkezés a hívek buzgóságáról tanuskodik, ha az építők a kápolna fenntartásáról bővebben gondoskodnak, a kápolna megáldását engedélyezi.⁴⁵⁾

A kápolna ma jóformán már csak régi emlék, legfeljebb nyáron mondanak benne néha-néha szentmisét, az istentisztelet rendszeren a szőlőhegy lábánál épült iskolakápolnában folyik; de bárkik építették az egyszerű kis szentélyt s bármiféle okból is örök érdemük marad, hogy a láthatóan szegény, proletár környéken szt. István kultuszának magvait óhajtották elhinteni. Mintha megérezték volna az eljövendő idők viharjait. Mikor ezer nyomorúság közt, talmi értékű eszmékkal szembenézve kell a keresztény és magyar eszményeket ébren tartanunk, hogy le ne törölje a térképről kelet és nyugat idegen szellemű, merész terjeszkedése szt. István király legdrágább művét: a keresztény Magyarországot. A maroshegyi szt. István kápolna: kopott, sze-

gényes elhagyatottságában szt. István árva, csonka, élet-halál harcot vivő örökének beszédes jelképe.

Kúthy István

- 16) Forster Gyula br.: Magyarország Műemlékei II. Bpest 1906. 306. l.
- 17) Pašteiner Gyula: A XVIII. századbeli falfestmények Magyarországon. Akad. Értesítő. 1896. 200. l.
- 18) Kaposy J.: A barokk mennyezetfestés. Magy. Művészet 1930. 7. sz.
- 19) Schoen A.: Deutsche Meister in Stuhlweissenburg... Deutsch-Ung. Hbl. 1932. H. 4.; továbbá U. a.: Címbal székesfehérvári festményeinek aktái. Szfhehérvári Szemle 1932. 1—3. sz.
- 20) Schoen A.: Fischer V. festő levelei Szent István főoltárképről. Székesfehérvári Szemle, 1933. 2. sz.
- 21) U. o. továbbá U. a.: Deutsche Meister in Stuhlweissenburg... Deutsch-Ung. Hbl. 1932. H. 4.
- 22) Pauer János: Emléklap... 64. l.
- 23) A kép történetére vonatkozó bővebb adatokat l. Schoen Arnold: Fischer V. festő levelei... Szfvári Szemle 1933., 2—3 sz., továbbá u. o. 1934. III—IV. sz.
- 24) Pauer János: Emléklap... 64. l., továbbá Némethi L.: Adatok a festés történetéhez. Budapesten a XVII. és XVIII. században. Archeologiai Értesítő. 1884., III. köt. I. r. 103. l.
- 25) Schoen A.: Fischer V. festő levelei... Szfhehérvári Szemle. 1934. III—IV. sz.
- 26) Szerzője: S. Nagy Ignác szfhehérvári püspök (l. Pauer J. Hist. dioec. pag. 283.)
- 27) Acta Eccl. Albreg. ann. 1777. et. 1778. pag. 210.
- 28) Pauer J.: Hist. dioec. pag. 275.
- 29) Ipolyi A.: Magyar Műtörténeti Tanulmányai. Középkori magyar ötvösművek. Bpest, 1873. 350. l.
- 30) Pauer J.: Hist. dioec. pag. 279.
- 31) Ipolyi A.: Magy. műtört. tanulm. Középkori magy. ötvösművek. 349. l.
- 32) Pp. Ltár 7168 lt. sz. 1470/1883 és 1487/1883 sz. iratok.
- 33) Pauer J.: Nefelejts... 45. l.
- 34) Pauer J.: Hist. dioec. pag. 286.
- 35) Ipolyi A.: Magy. műtört. tanulm. Középkori magy. ötvösművek. 349. l.
- 36) Leírásunk Tafner Vidor dr.-nak a székesfehérvári egyházmegyei múzeum igazgatóságához küldött jelentése alapján készült: Pp. Ltár, 1000 lt. sz. 88 klm/1938.
- 37) Forster Gyula br.: Magyarország műemlékei II. 306. l.
- 38) Acta visit. can. Eccl. Cath. et Cap. A. 1817. Tom. I. pag. 125. Pp. Ltár, Nr. arch. 5886.
- 39) Polgár Iván dr.: A székesfehérvári székesegyház harangjai. Második közl. Fejérmegyei Hírlap. 1927. 249. sz.
- 40) Forster Gy. br.: Magyarország műemlékei. II. 307.
- 41) Kaposy I.: A barokk mennyezetfestés... Magy. Művészet. 1930. 7. sz.
- 42) U. o.
- 43) Schoen A.: Deutsche Meister in Stuhlweissenburg... Deutsch-Ung. Hbl. 1932. H. 4.; továbbá u. a.: Szfhehérvár 18. sz.-beli festői. Szfhehérvár Szemle 1931. 4. sz.; továbbá u. a.: Szfhehérvár 18. sz.-i mesterei. Szfhehérvári Szemle. 1933. I. sz.
- 44) Kaposy János: A szombathelyi székesegyház és mennyezetképei. Bp. 1922. 117-118. l.
- 45) Pp. Ltár, 4504 lt. sz. 1600/1894. sz. irat.

A székesfehérvári székesegyház vörösmárvány áldoztató korlátjának eredete.

UJ KÖNTÖSBE ÖLTÖZÖTT SZÉKESEGYHÁZUNK művészi alkotásai a szerencsésen sikerült restaurálás után erőteljesebben hatnak, mint valaha s meg vagyok győződve, hogy a felújított káprázatos pompa és ragyogás újabb kutató munkára serkentik majd a városunk műemlékeivel foglalkozó kulturhistorikusokat.

Következőkben magam a nemes vonalú, patinás templomnak egy egészen kis részletével kívánok foglalkozni, melynek művészi becsé úgylátom mindmáig teljesen elkerülte a monografusok figyelmét, holott érdekes kapcsolatai miatt föltétlenül nagyobb figyelemre tarthatott volna számot már eddig is.

Székesegyházunk díszes szentélye előtt u. i. egy rendkívül finom faragású, vörösmárvány áldoztató korlát ötlík szemünkbe, melyről a templom műalkotásainak ismertetői úgyszólván meg sem emlékeznek, mindössze *Marschall Rafael* jegyzi föl »*Székesfehérvári kalauz*« (1930.) című kis munkájában (p. 37.), hogy téves az az eléggé elterjedt vélemény, miszerint a szép korlát az elpusztult bazilika Hollós Mátyás kápolnájából való.¹⁾

Marschall megállapítása — mint a következőkben látni fogjuk — helytálló, a korlát származása azonban ezzel még nem tisztázódott, s így gondolom nem teszék rossz szolgálatot, ha tanulmányaim alapján rámutatok annak igazi eredetére.

Amikor u. i. 1937 őszén először láttam székesegyházunk márványkorlátját, azonnal tisztában voltam vele, hogy az *Mes* (*Mész*, *Mess* vagy *Meszus*) *György János* tatai uradalmi kőfaragómester munkája, kinek a tatai plébániatemplomban lévő, csaknem teljesen azonos méretű és kivitelű remekszép korlátját nem egyszer bámultam meg Tatán. Egy pillantást kell csak vetnünk a két korlára, s azonnal látjuk, hogy az egy ember munkája, s hogy egy és ugyanazon műhelyből került ki mindkettő.²⁾ Föltevésem helyességét ettől eltekintve minden kétséget kizáróan eldönti az, hogy székesegyházunk korlátjának anyaga tipikus jura-(liasz)kori tatai vörösmárvány, s így nyilvánvaló, hogy azt *Mes* kőfaragómester készítette Tatán.

Mes György János életéről s tatai működéséről egyébként *dr. Dornyai Béla*: »*Fellentháli Fellner Jakab tatai építőművészről*« című munkájában³⁾ olvasunk először s a rendelkezésünkre álló gyér adatokból tudjuk, hogy *Mes* az 1760—70-es években dolgozott Tatán, hol 1756-tól kezdődően 25 évig az Esterházyak uradalmi kőfaragómestere (»Herrschaftlicher Steinmetzmeister«,

»Marmorárius«) volt s hol — nemszólva a már említett áttörművű áldoztatórácsról — számos művészi értékű alkotás tartja fön­n nevét. — Így tudjuk, hogy ő faragta többek közt a tatai piarista rendház portáléit, a piarista kápolna ajtajánál belül álló, hatalmas kagylós (stilizált pectenbordás) szenteltvíztartót, valamint a plébániatemplom összes márványfaragványait, a sekrestyében található oszlopos-kagylós kézmosómedencével együtt. De ő készítette *Fellner Jakab* tatai hírneves építész tervei szerint a pápai templom összes kőfaragó és márványmunkáit, úgyhogy, mint látjuk, *Mes* jelentős mestere volt 18. századbeli építőművészetünknek. Igazolja ezt az is, hogy amikor 1782. jan. 18-án,

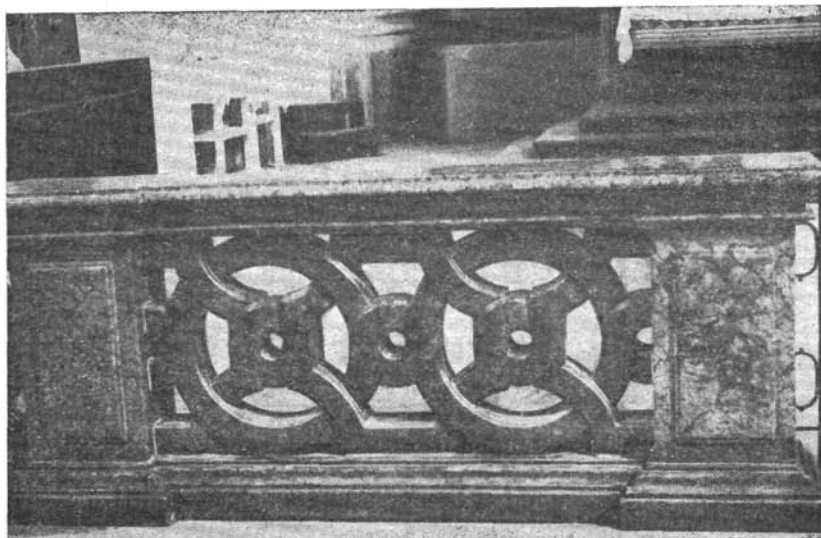

52 éves korában elhunyt, a tatai plébániatemplom⁷ kriptájában *Fellner Jakab* műépítésszel egysorba temették s holtteste ma is ott pihen a 14. számú fülkében.⁴⁾

E meglehetősen hézagos biográfiai adatokból mint látjuk, föltétlenül megállapítható, hogy *Mes* tatai működése (1756—1782) pontosan összeesik székesegyházunk építésének, illetve belső berendezésének idejével (1758—1768.) s így kézenfekvő, hogy székesegyházunk áldoztató korlátját, minden valószínűség szerint azonban egyéb művészi kivitelű márvány munkáját is *Mes* készítette.

Az áldoztató korlátok u. i., — mint a mellékelt fényképek is igazolják⁵⁾ — teljesen azonos kivitelűek, méréseim szerint is csak lényegtelen eltérést mutatnak, és a székesfehérvári mind-össze a vonalból kissé előreugró hajlatával tér el a tataitól.⁶⁾

Mindezekkel kapcsolatban megjegyezhetem még, hogy 1937. évi ausztriai tanulmányutam során az áldoztatókorlát ölelkező motívumát a tataival és székesfehérvárral csaknem teljesen azonos kivitelben Salzburgban is megtaláltam, hol az, a Dómplatzon álló 12,6 m. magas, karcsú Immaculata szobrot veszi körül mozgalmas sokszögben. Nagyon természetes, az első pillanatban azt hittem, hogy a salzburgi kőkorlát is csak *Mes* munkája lehet, további kutatásaim során azonban sikerült megtudnom, hogy a remekműp Mária szobrot *Hagenauer János* és *Farkas* szobrászmesterek öntötték ólomba az 1766-tól 1771-ig terjedő időben *Zsigmond* salzburgi hercegek rendeletére, a pompás

faragott kőkerítést pedig *Hesz Miklós* (*Nikolaus Hesz*) salzburgi szobrász, érseki portás készítette.⁷⁾

Adatok híján a salzburgi kőkorlát megjelenéséből nem akarok egyelőre merész következtetéseket levonni, annál kevésbé sem, mert, bár több mint egy évtizede foglalkozom Tata kulturhistorikumával, írásos följegyzések alapján tulajdonképpen még *Mes* székesfehérvári szereplését sem tudom igazolni. Míg azonban a székesfehérvári és tatai márványkorlátok összetartozását az anyag, kivitel és pontosan egyforma méretek minden kétséget kizáróan, írásos bizonyítékok nélkül is eldöntik, addig a salzburgi ölelkező motívumú, mozgalmas kőkorlát hovatartozására legfőlőbb azok a szoros művészeti kapcsolatok vehetnek egyelőre fényt, melyek általában Ausztria, elsősorban

Salzburg és a dunántuli-, de különösen székesfehérvári 18. századbeli nagy építészeti s egyéb művészeti alkotások közt fönnállanak.⁸⁾

A tatai *Mes* származását u. i. szorgos kutatásaim dacára megállapítanom nem sikerült, *Hesz* viszont Bajorországban született, ott is halt meg s a salzburgi Városi Múzeum (Städtisches Museum Carolino-Augusteum.) kitűnő igazgatójának, *dr. Max Silber*-nek véleménye szerint alig tehető föl, hogy megfordult volna Tatán, vagy Székesfehérváron.⁹⁾

Ennek dacára föl kell tennünk, hogy az áldoztató korlát motívuma Tatából, illetve Székesfehérvárról vándorolt Salzburgba, miután mindkettő készen állt már, amikor a salzburgi Immaculata szobor készült. Lehetséges u. i., hogy a tatai *Mes* és a salzburgi *Hesz* sohasem látták egymás munkáját s a korlát pontos rajzát valami Tatán, vagy méginkább Székesfehérváron dolgozó vándor kőfaragómester vitte magával Salzburgba. Sőt lehet az is, hogy a kőkorlát motívumát nem is *Mes*, hanem a tatai nagytemplom kitűnő építész *Fellner Jakob* tervezte és *Mes* csak kivitelezte s hogy *Fellner* — ki sokat fordult meg Bécsben és Ausztriában — maga adta tovább a remekszép korlát rajzát, s így került a motívum Salzburgba.

Föltevéseim bármily kézenfekvők is, természetesen további földolgozásra várnak s kis tanulmányom inkább útmutatás kíván csak lenni a további kutató munkához, mely a maga nemében páratlan szépségű székesegyházunk még földolgozatlan művészeti kapcsolatait volna hivatva tisztázni.

Faller Jenő.

¹⁾ Ennek dacára a székesegyházat fölkereső idegeneknek a templom sekrestyése még ma is úgy magyarázza, hogy úgy a szóbanlévő szentély előtti, mint az ebből levágott s a Szent István kápolna keresztelő fülkéjében található vörösmárvány korlátok az elpusztult bazilikából származnak, s annak romjai közül kerültek székesegyházunkba! — Még ennél is nagyobb hiba, hogy **vitéz Láng István**: »Székesfehérvár város és környékének útmutatója« című 1926-ban megjelent s közkezen forgó kalauzában is a következők állanak: »Végre 1758—68-ban a romok helyén felépül a mai barokkstílusú Szt. István templom, amelynek szentélyét a hajótól elválasztó vörösmárvány korlát egykor Mátyás király sírkápolnáját díszítette.« (p. 17.) — Itt megemlíthetem egyébként, hogy a Szent István kápolnában lévő márványkő korlát feltétlenül a szentély előttről van levágva, mit úgy magyarázok, hogy rendelés után a szentély méreteit megváltoztatták, s az eredeti méretre leszállított korlát hosszúnak bizonyult.

²⁾ Székesegyházunk és a tatai plébánia templom sok más, szoros művészeti összefüggéséről most — kis munkám keretében — nem kívánok szólni s egész röviden csak a következőkre mutatok rá: Székesegyházunk oszlopfőinek díszítése teljesen azonos a tatai templom szentélybeli vörösmárványból készült remekszép oszlopainak díszítésével. — Csaknem teljesen azonos kivitelűek a pecten díszítésű vörösmárványkő szenteltvíztartók a tatai plébánia

templomban, illetve az ottani kegyesrendi kápolnában láthatókkal. Székesegyházunk sekrestye bejáratainak a vonalból kiugró, domború portáléi Tatán is megtalálhatók, csak természetesen szerényebb kivitelben. — Végül székesegyházunk szintónusában is — a közös építőanyag következtében — a vörös és arany dominál, akár csak Tatán, csak persze egyszerűbb megjelenésben, mint székesegyházunkban, hol valósággal tobzódik a tatai vörösmárvány az arannyal.

3) Különnyomat a Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönyének Havi Füzetei. VII. évf.-nak (1930.) 3–6 sz.-ból.

4) I. Dr. Dornyai idézett művét p. 22. s v. ö. még dr. Lukcsics — dr. Pfeiffer: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Mes tetemét a tatai plébániatemplom kriptájában, a hírneves Felner Jakab építész jeltelen sírjától eltérően, díszes kivitelű, 95 x 50 cm. méretű, közepén kőfaragó címerrel és jegyzékkel ellátott tatai vörösmárványkő tábla őrzi a következő fölrattal: »N. R. 14. Al. Hier. Ruet. In. Gott. Sellig. Verschiedener. Herr. Johan. Georg. Mes. Gewester. 25. Jahr. Herr. Schafstlicher. Stei. Metz. Meister. Seines. Alters. 52. Jahr. Gestorben. Den. 18. Jenner. Anno 1782. Gott. Gebe. In. Die. Ewige. Ruh.« — Az egyébként, hogy Mes Tatán húnyt el, igazolva nincs, mert halála Poda János s. lelkész szives közlése szerint a tatai plébánia anyakönyveibe bevezetve nincs. Így valószínű, hogy Mes idegenben húnyt el, s tetemét hozzátartozói hozatták Tatába, s helyezték örök nyugalomra a kriptában, a templom jeles építőinek sorában.

5) Székesegyházunk korlátjának teljes képét a Magyar Művészet VI. évf. (1930.) 7. sz.-ban, a 417. oldalon találjuk, Marosi Arnold: Székesfehérvár művészeti emlékei című művének mellékleteként.

6) A tatai áldoztató korlátot dr. Dornyai idézett munkájában (p. 10.) a következőképp írja le: »A szentélyt a hajótól elválasztó, vörösmárványból faragott, gyönyörű áldoztató rács áttörtművién, egymásba fonódó kisebb és nagyobb köreivel, illetve ezek között, jobbról is balról is egy-egy kisebb körbe olvadó s négy körlyből s fent és lent egy-egy egyenesből álló poligonjával (középen egy teljes poligon van, míg a négyszögű hasábalakú oszlopokra támaszkodva jobbról is, balról is fél-fél poligon) s az áldoztató rács középső, kapuszerű nyílásától jobbra is, balra is 1+1, összesen tehát négyes beosztással, vagy szakasszal, tehát egy-egy szakaszra eső 133 x 57 cm-es méretekkel még inkább a barokkra, vagy rokokóra emlékeztet.« — Székesegyházunk áldoztatórácsa ezzel szemben kétszakaszos s annak a templom hajójába kissé visszalépő szakasza két teljes poligonból s hasáb alakú oszlopokra támaszkodó két fél poligonból, míg a helyben maradt rész egy teljes s két jobbra-balra támaszkodó poligonból áll.

7) V. ö. Österreich Kunsttopographia XIII Bd. Die profanen Denkmäler der Stadt Salzburg. Bearbeitet von dr. Hans Titze u. dr. Franz Martin. Wien. 1913. p. 232. és Biographische Schilderungen, oder Lexikon Salzburgerischer theils verstorbener, theils lebender Künstler. von Benedikt Pillwein. 1821. p. 99.

8) V. ö. idevonatkozólag mindenekelőtt Schoen Arnold kitűnő tanulmányait, ki évek hosszú sora óta bámulatos szorgalommal és műféréssel építette ki az ausztriai és székesfehérvári 18. századbeli érdekes művészeti-kulturkapcsolatokat.

9) Dr. Max Silber, a salzburgi Városi Múzeum igazgatója 1938. szept. 26-án kelt levelében a tatai Mes-sel, illetve a salzburgi Hesz-szel kapcsolatban többek közt a következőket írja: »In den Verzeichnissen von Salzburger Steinmetzen in unserem Archiv kommt weder Nikolaus Hös, noch ein »Mess« vor. Jedenfalls aber hat Nikol. Hös in Salzburg gelebt und ist auch hier gestorben, so dass also eine Auswanderung nach Ungarn, wenn sie nicht etwas nur vorübergehend war, nicht anzunehmen ist.«

Csók István három arcképe a Múzeumban.

I. A Múzeum egységes Csók István gyűjteményét megalapozta maga a nemeslelkű nagy magyar művész, amidőn édesanyjának és édesatyjának általa megfestett arcképeit, továbbá egy önarckép tanulmányát tulajdonul a Múzeumnak adományozta. Egy-egy hatalmas állomása e három kép Csók István művészi fejlődésének. A célunk Csók István egész művészi fejlődésének, a kezdő időktől napjainkig, — egységes képét nyújtani. Rendkívüli terv ez, melynek megvalósítását egyelőre a nehéz gazdasági viszonyok lassítják. Azonban a nekiindulás megtörtént. Fenti három képen kívül a nagy művész rendelkezésünkre bocsájtotta a még birtokában levő egész fiatalkori kis festményeit, továbbá rajzait, tanulmányait, melyek rendkívüli becsűek művészettörténeti szempontból, a művész technikai készségének és lelkületének kialakulása szempontjából. Amint ezen rendkívüli érdekes és értékes anyag megfelelő elhelyezésére szolgáló terület rendelkezésünkre fog állni, ami a legrövidebb időn belül megvalósul, ígéretéhez képest maga Csók István fogja azokat lehozni és Múzeumunkban elrendezni. Ezután az lesz a törekvésünk, hogy a nagy mester fejlődésének minden korszakából egy-egy jellemző, befejezett művet megszerezzünk. Legalább 5—6 képre gondolunk, s akkor elmondhatjuk, hogy egy Fejér megyéből, Pusztagegről elindult világhírű magyar művész oeuvrejének egész remekbe való ívelése előttünk áll. Ez pedagógiai és műtörténeti szempontból is páratlan értéke lesz vármegyénknek és városunknak és újabb rendkívüli vonzóereje lesz Múzeumunknak. Hiszen ha nagy mecénásaink: vármegyénk és városunk lehetővé teszik, hogy csak 1—2 évenként aukciókon vagy magánkézből egy-egy jól megválogatott Csók képet megszerezhessünk, a terv megvalósítása elé bizakodással nézhetünk.

II. Csók István 1865-ben született. A budapesti mintarajziskolában Greguss Jánosnál, Székely Bertalannál és Lotz Károlynál tanult. 1881-ben Münchenbe ment, ahol Hackl és Löffitz voltak mesterei. 1887-ben Párisba készült. Atyja, Csók Lajos, a jómódú pusztagegri molnár fia neveltetéséért minden áldozatra kész volt. Fia a párisi tanulmányozásra pénzt kért tőle. »Nem adok neked pénzt erre az útra.« »Miért?« kérdé megdöbbenve István fia. »Mert még egy arcképet se festettél eddig rólam.« Egy hét alatt a pusztagegri malomban elkészült a kép. Ekkor Csók Lajos 61 éves volt. 1895-ben halt el. Szülei elhalálzásáig arcképeik a szülők hálószobájában függtek. Ez után a mester, aki mindig végtelen kegyelettel emlékezik szüleiről, a két képet

1938 október 6-ig magánál tartotta, amidőn is azokat tőle a Múzeum részére átvettem. A képeket korabeli eredeti rá-máikkal együtt kaptuk meg. A rámákat a művész szerint, a híres müncheni keretező, Barth készítette. A kezemhez átadott képeken a Mester előttem a névjelzéseket felfrissítette, illetve amelyiken névjelzés nem volt, azt azzal és kelettel ellátta.

Atyja barnás tónusú képét 22 éves korában festette a művész. A kép természetesen mindenben magán viseli a müncheni Löffitz iskola hatását: a természet becsületes tanulmányozása és ábrázolása, az akadémiai tanítás eredményeként elsajátított mesterségbeli tudás, a művészi hagyomány tisztelete és az ebből fakadó teljes megköötöttség, régi mesterek modorának utánzása, tökéletes rajzolásra való törekvés, teljes tárgyiasság, de mégsem léleknélküliség. Átcsillámlik a melegség, a szeretet az egész megoldáson. Nyitva hagy a kép nagy egyéni fejlődési lehetőségeket. A sötétbarna háttérből világosul ki az ülő alak. A kedves piros arc, a finoman megoldott őszes haj, szakáll és bajusz, az igen gondosan kidolgozott jobbkez harmonikus egységben állítják elének a szeretettel nézett édesapát.

III. Anyja arcképét 27 éves korában 1892-ben festette ugyancsak Pusztagegrenen. Egy egész más világ. Ez már az első párisi út után készült teljesen a késői francia naturalizmus hatása alatt, Bastien-Lepage és Dagnan-Bouveret iskolája nyomán. Emlékeztet a kép bizonyos holland mesterek hatására is: a tiszta természetábrázolás eredményeinek és módszereinek elsajátítása. Elfordul ez a realizmusból kifejlődő naturalizmus az abstraháló és vizuális stílustól, s a valóságot, a materiát ábrázoló művészeti irány felé hajlik. Belehatol a természet minden részletébe, és mégis nagyszabású egységgé alakul a tónus hatalmas összefoglaló erejében. A Szépművészeti Múzeumban levő és Párisban első nagy sikert arató képe: az »Úrvacsora« utáni időben keletkezett édesanyja arcképe, mely művészi felfogásban az Úrvacsorával túlnyomó részben azonos.

Csikkokkal átvont, sötétzöld színű biedermeier díványon ül az egyszerű magyar polgárasszony. Fekete a ruhája, fekete csipkefejkötő a fején. Lesimított sötétbarna haj. A világosban tartott jóságos arcot és a kezeket élettelen teljes pirosság borítja el. Önmagába mélyedő, komoly és méltóságteljes. Csaknem a szigorúságig józan és emellett melegségtől sugárzó. A vonalak egységbe foglaló ritmikája már az elismerést szerzett fiatal nagy mester kezére mutat. Még mindig a bálványok, a lenyűgöző erejű mesterek hatása ez, de egyben komprisszum-féle. Benne van az akadémia befejezett rendszere, de benne van egy egységes természetlátásra való törekvés. — Egybefoglalóbb mint édesapja képe. A szürkén világos háttérből emelkedik ki a díványon ülő

sötétebb alak. Megilletődöttség omlik el az egész képen. A beállítás természetes és közvetlen.

IV. Budapest, München, Páris után, majd ismét München és Itália után jött a korszellemnek megfelelő, a tömeghatást kiváltani szándékolt effektusok kora, jött a rendkívüli kompozíciós érzékre valló »Báthory Erzsébet,« melyhez nem benső életérzése hajtotta. A legfokozottabb művészi nehézségek elé állította önmagát e témával. Az 1890-es években a nagybányaiakkal dolgozik együtt, de még mindig a régi témafestés kísért nála, bár szélesebb, kevésbé részletező formaelemzéssel. — Ezután belemerül a ragyogó napfény, a vibráló levegőég, az illatozó táj világába, megfigyeli a szétszórt világításban a formákat, s megkísérli pleinairban azok visszaadását. — Lemegy falura, Baranyaiba, Tolnába, megfigyeli a sokácokat, az oláh cigányokat, és lassan kibontakozik előtte a kolorisztikus színlátás titka. — Leegyszerűsíti a formákat, a formák színfoltokból alakulnak ki. Vakmerő rövidüléseket fölényes bátorsággal old meg. A nuditás páratlan finomságú megoldása: Thámárja 1906-ból a római Galleria d'Arte Modernába, egyik legkiválóbb alkotása 1905-ből a »Múteremsarok« a Szépművészeti Múzeumba kerül. A Vampyrokkal, a Nirvánával (1909) vissza-visszatér valami erotikus érzés alatt régi emlékeihez. S aztán megint a »Feketecharisnyás nő« az »Imádott asszony« képeivel a művészet legmagasabb ormaihoz jut.

V. Végre reátalál önmagára. A ragyogó magyar színek, népi viseletek és ornamentikák vezetik el fejlődésének legmagasabb fokához. Valami utólérhetetlen kolorizmus válik úrrá képein. A síkszerűségbe való elmerülést nála a páratlan színhatások, a valóörök biztos alkalmazása, a színértékek fokozása, ezek útján a mélységérzés kiváltása teljesen kizárja. Megvesztegető, légiessé nemesülő festői szépségek, a kivitel közvetlensége, a ritmus könnyed bája, az átmenetek elragadó finomsága, fénytől csillogó buja színeinek abszolút izlése jellemzik 1910 utáni és a nagy háború alatti alkotásait. Ez időből való a Züzü-sorozat, a Balatoni képek és az Uffizi meghívására festett önarcképe. Ebből az időből való harmadik nekünk ajándékozott képe: egy tanulmány az Uffizi-beli önarcképhez.

VI. A kép az 1912. évet jelzi. Egészen a háttérben kékes színeket átengedő ablak, középen fehér függönnyel kissé eltakarva. Ez előtt balról élénkpiros, majd lilás, jobb felől élesen sárga színfoltokból felrakott alakok. Merész, nyakas pózban az előtérben a mester, reflexben átítatott sárgás, szürke és barnás színekből. A formák szélesen és biztosan odavetett színfoltokból alakulnak ki. Merész, éles színek, de választékos összhangban. A színértékek rendkívüli ökonomiával kihasználva. A színekben, motívumokban, bizonyos fokig a beállításban sok a hasonlatos-

ság vázlatunk és az Uffizi-beli kép között. Pusztán a háttér elrendezése és a színek csoportosítása változott. Ne feledjük el, nem kész, befejezett képpel állunk szemben, tehát ehhez alkalmazott mértékkel kell mérnünk. Rendkívüli történeti becsű tanulmány ez a csaknem teljes képhatású kisebb méretű vázlat. A természetvalóságtól nem távolodik el, de Csók István, mint művész, ura és nem szolgája a valóságnak. Egymás mellé rakott gazdagon változatos színfoltok hozzák elélnk a vázlaton is a kemény nyakú, makacs, magabízó pusztægresi molnárfiút, a világhírű Mestert.

VII. Ez a három kép nekünk nemcsak három műbecsű kép. Ez a három kép mélységes tisztelet és kegyelet a nagy Mesterrel és szüleivel szemben.

Dr. Kepes János.

A székesfehérvári múzeum római fibulái.

AKIR. M. PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM Érem- és Régészeti Intézetének »Dissertationes Pannonicae« c. kiadványa sorozatában jelent meg Kovrig Ilona: »A császárkori fibulák főformái Pannoniában« című dolgozata. A dolgozat minket annyiban érdekel, mert sokat feldolgoz a székesfehérvári múzeum anyagából és egyéb fejmegyei anyagot is találunk benne. A mű alapján a székesfehérvári múzeum fibulái a következő típusok szerint csoportosíthatók.

1. **Kovrig II. t. II. sz.** E forma a pannoniai — noricum-i, u. n. szárnyasfibula típus legegyszerűbb formája. A tütartó lemezt apró bevert lyukak díszítik, a nyaknál két egymáshoz hajló lemeznyulványán kis dudorok vannak. Képviselői a székesfehérvári múzeumban két példány *Inotáról* (Lt. sz. 10167), kettő *Válról* (10608), egy pedig *Csákvárról* a Málé-hegyen talált urnásír környékéről (10439). Az inotai példányok emberi csontok között talált sírleletek. Közeliükben Gordianus Pius (Kr. u. 238—244) érmet találtak. Túlemezüket a lyukakon kívül zezgúgos karcolások díszítik. Az egyik két darabra tört, de egyébként ép, hossza 13 cm; a másinak tije hiányzik, rugója törött, lemeze csorba, hossza 12,4 cm. (Szfvári Szemle 1936, 110. l.). A váli példányok töredékek. Az egyik két darabból áll lemezmaradvánnyal, a másinak csak rugója és nyaktája van meg. A csákvári példány is töredék, de a nyaknál felhajló lemezek dudora elárulja idetartozását.

2. **Kovrig II. t. 12. sz.** Az előbbivel nagyjában egyező típus, de lemezét áttört lyukak díszítik és a nyaknál felhajló lemezük szegszerűen beillesztett nyulványt visel. Ide tartoznak: egy teljesen ép, patina nélküli példány, közelebbi lelőhely nélkül hossza 11, szélessége 3·6 cm (Kovrig 36. l. 12. Lt. sz. 363, III. t. 2. k.); egy *adonyi* példány, túje hiányzik, tűtartója csorba, hossza 12 cm (Kovrig 36. l. 12., Lt. sz. 1463); *Lovasberényből* egy ép példány előlapján az aranyozás nyomaival (Kovrig 36. l. 12. Lt. sz. 2100), egy töredék rugóval és tűvel (Lt. sz. 2101) és két példány töredékekben az Alsó-telek gubadombi részén feltárt 4. sz. égetett sírból (Lt. sz. 9933, Szfvári Szemle 1936, 38. l.); 4 töredék ismeretlen fejérmegyei lelőhelyről (Lt. sz. 364—367). A gubadombi harmadik sír fibulája eltér a többiektől. Széles, lemezszerű testével megfelel Kovrig III. t. 17—21. számú fibuláinak (Lt. sz. 9931 a).

3. **Kovrig IV. t. 40. sz.** A német irodalomban »kräftig profiliert«-nek, erős profilu-nak nevezett fibulatípus. Jellegzetes vonásai a hosszúkás alapon nyugvó, félkörívben domborodó fej, megnyúlt láb és áttöréssel díszített tűtartó. Idetartozó legnagyobb és legszebb példányunk a *vál-pogányvári* lelet 8 csavaros rugóval, fején és nyakán poncolt díszítéssel, lemezén négy négyzet-alakú és egy köralakú lyukkal. Hossza 10, szélessége 2·2 cm (Kovrig 43. l. 40. Lt. sz. 8177, III. t. 3. k.). *Lovasberény* gubadombi temetőjéből idetartoznak az első csontvázsírről fibulája, hossza 5·9 cm, lemezén két négyszögű nyílással, a második csontvázsírről fibulája hossza 4 cm., lemezén két kerek nyílással (Lt. sz. 9930—31, Szfvári Szemle 1936, 37. l. 2. k. c és d ábra), Közelebről ismeretlen fejérmegyei lelőhelyről valók egy teljesen ép példány, lemezén három kerek lyukkal, hossza 6·1 cm (Lt. sz. 342) és öt darab töredékes. Ezek közül egynek két négyszögű és egy kerek (343), háromnak két kerek (347, 348, 351), egynek (341) pedig egy kerek nyílás töri át tűtartó lemezét (Kovrig 45. l. 42).

4. **Kovrig V. és VI. t.** Jellegzetes vonásuk ugyanaz, mint az előbbi csoportnak, de tűtartólemezükön nincs áttörés. E csoport képviselője a múzeumban egy sírleletből származó példány *Etyekről*, túje hiányzik, hossza 5·4, szélessége 2·2 cm (Lt. sz. 283). Hozzá tartozó leletek tál, karperec és vaslándzsa (280, 282, 285). Két *Lovasberényből* származó hosszúnyakú töredék megfelel Kovrig V. t. 48. sz. alaknak (2098—99). Teljesen ép, sötét zöld, sértetlen patinával a *cecei* lelet; hossza 3·7, szélessége 2 cm, háta, lába élezett (Kovrig 51. l. 57. sz. Lt. sz. 2508). Négy töredékes darabnak lelőhelye közelebről ismeretlen (345, 346, 349, 350). Közülök az egyik (350) széles, vaskos lábtöredék nagy gombjával analog Kovrig VI. 59. sz. példányával.

E csoportba sorozható az a három fibulánk is, melyek rugószerkezete és törzse közötti T alakú rész alapján a Kovrig VI. 53. számnak a hasonmásai. Ezek egyike *Adonyból* származik, hossza 5·8 cm (Kovrig 50 l. 54. sz. Lt. sz. 1464), a másik zöld patinás darab *Siófokról* való 5·5, szélessége 2·1 cm (Kovrig 50. l. 53. sz. Lt. sz. 4748), a harmadik lelőhelye közelebből ismeretlen, hossza 5·8, szélessége 2·8 cm (Kovrig 50. l. 54. sz., Lt. sz. 344).

5. **Kovrig VII. t. 62—71.** A típus jellemző vonása a fejnek a La Tène trombita mintára emlékeztető alakja. A múzeumban egy példány képviseli ezt a típust. Lelelőhelye közelebből ismeretlen. Szép, sötétzöld patinája van. Derekat lapos gomb díszíti. Lába élezett és gombban végződik, oldalán rovátkák, felületén egyenes vonalú bekarcolások vannak. Hossza 4, szélessége 1·5 cm (Kovrig 53. l. 63. sz. Lt. 555. IV. t. 1. k.).

6. **Kovrig VIII. t. 72—79.** A német irodalom »Anker fibel«-nek, horgony fibulának nevezi ezt a típust. Jellemző vonása a fejnek két szarvszerű nyúlványa. Ide tartozik egy *Dunapenteléről* szerzett fibulánk rugó nélkül, egyszerű csuklós tüvel. A fej nyúlványait gombok díszítik. A törzs és láb között átlós vonalakkal díszített, ovális lemezke van, a gombban végződő láb felülete rovátkás. Hossza 4·9, szélessége 2·1 cm (Kovrig 55. l. 75. sz. 30. t. 2. sz. Lt. sz. 4124. IV. t. 4. k.). A másik ide tartozó példány *Sárosdról* való rugós tüvel. Érdekes vonása, hogy hátát delfin alak díszíti. Hossza 4·2, szélessége 3·4 cm (Kovrig 56. l. 79. sz. Lt. sz. 8652).

7. **Kovrig IX. t. 80—94.** E fibulák összefoglaló neve térdszerűen hajlott testük miatt térdfibula. Jellemző vonásuk még csapott lábvég, keskeny tűtartó, testük félkörös lemezzel kapcsolódik a rugóhoz. Koruk II—IV. század. A múzeumban hat példány van ilyen (Lt. sz. 352, 354—56, 358, 2523. IV. t. 3. k.). Lelelőhelyük Fejér megye. Hosszúságuk 4·5—3 cm. A 2523-asnak vasrugója van és félkörös lemeze csipkés. Egy ikerfibula sorozható még ide, melynek két domború, egyforma teste egymás mellett támaszkodik az elipsziszalakú fejlapra. A lábaknak közös bázisuk van. Hossza 3·2, szélessége 2·8 cm (Kovrig 60. l. 89. sz. Lt. sz. 1156).

8. **Kovrig X. t. 96—100.** A test itt is térdalakú, de a rugószerkezetet tok veszi körül. Ezt a típust képviseli *Szabadbattyán—Lajos-telep* egy sötétzöld patinás, teljesen ép példánnyal. Hossza 4·5, a rugótok szélessége 3·8 cm. A hat élű tok felett félkörös lemez van, széle recés. A test három gerezdes (Lt. sz. 3480. IV. t. 2. k.). A másik ide tartozó példány szintén szögletes tokjából a zúgó hiányzik. Hossza 3, tok szélessége 2 cm (Lt. sz. 359).

9. **Kovrig X. t. 103.** Csuklós szerkezetű térdfibula. A mi

példányunknak a csukló tengelye kerek rúd. A fibula teste élezett, elől tetőformára kicsúcsosodik és nyúlványa van. A tütartó keresztben áll, széle recés, a tű befogadására bevágás van rajta. Lelőhelye Fejér megye. H. 3·8, szélessége 3 cm (Kovrig 64. l. 103. sz. és 66. l. 118. sz. Lt. sz. 353).

10. **Kovrig X. t. 104.** Az egyenesen álló test duzzadt részét függélyes rúd köti össze a rugószerkezet feletti koronggal. A láb vége korongszerűen kiszélesedik. Ezt a típust képviseli a múzeumban egy *Csákberény-Orond* pusztai fibula. Hossza 3·8 cm (Lt. sz. 10422). Ide sorolható még a 357 lt. számú példány is, a láb végén vízszintes körlappal. Profilja négyszög alak. Hossza 4·2 cm.

11. **Kovrig X. t. 105.** Hosszú, lapos, hajlított test, ami a lábnál háromszögalakban kiszélesedik. Ahol a láb kezdődik, ott egy drót tekeredik háromszor a test körül. A test a rugószerkezetnek téglalapalakú lemezzel támaszkodik neki. Ide tartozik a múzeumból egy *dunapentelei* példány. H. 6·2, szélessége 2·5 cm (Kovrig 64. l. 105. sz., Arch. Ért. 1917. 7. l., Ungarische Jahrbücher 1931 (XI) 61. l. Lt. sz. 4122. IV. t. 8. k.).

12. **Kovrig XI. t. 120.** Egyik változata a térdfibuláknak. Jellemző vonása széles lapos test, mely ívalakban hajlik. A székesfehérvári múzeumban három példány van belőle. Az egyiknél a lapos test felülete rovátkás, tütartója törött. Hossza 3·3, szélessége 2·1 cm (Kovrig 66. l. 120. Lt. sz. 556). A másiknak testén magas gerince van és lába hiányzik (Lt. sz. 1600). A harmadiknak tűje hiányzik, a tű csuklója felett széles lemeze van, a törzset a lábtól gerinc választja el, a láb vége fölemelkedő. *Dunapentelei* lelet (Lt. sz. 3620).

13. **Kovrig XII. t. 122.** Aláhajtott lábú fibula kététkeredéses rugószerkezettel. Törzse ivelt, lába visszahajlik és tütartót alkot. A mi példányunk törzsét a rugószerkezet felett rovátkolt gyűrű, a láb felett hattekeredéses spirálszalag és rovátkás gyűrű, a láb végét ugyanilyen gyűrű díszíti. Hosza 5·6, szélessége 1·3 cm (Kovrig 67. l. 122. Lt. sz. 2474. IV. t. 9. k.). Lelőhelye *Gyűrő*, vele együtt talált lelet Philippus pater nagybronz. Képe, leírása megjelent a Múz. és Könyvt. Ért. 1913. évf. 192. l. Másik ugyanilyen típusú fibulánk a *csákvári* római temetőből származó sírlelet. Tütartója a láb visszahajtott folytatása és végét kététkeredéses sodrony kapcsolja a háti részhez. Hossza 7·5 cm (Lt. sz. 8186.).

Ez aláhajtott lábú fibulák a kelta stilus úgynevezett reneszánszához tartoznak. Eredetük Dél-Oroszországba nyúlik vissza, honnan Kr. u. a harmadik században kerültek volna nyugatra. A Duna-Tisza között ez a fibula majdnem minden más formát kiszorított. Itt valószínűleg a szarmaták által leigázott illyrek vagy

kelták lehettek készítői, míg a római birodalom területén szintén a bennszülött, de már romanizált népréteg. Pannonia anyagában aránylag kevés számban vannak meg ezek az aláhajtott lábú fibulák (Kovrig, 21—22. l.). Népvándorláskori leleteink közül ugyanez a típus a murgai fibula (Arch. Hung. IX. k. 26. t. 6. k. 48. l. 97. j.). A fibula oroszországi előfordulását illetőleg Posta Béla közöl adatokat. (Régészeti tanulmányok az Oroszföldön. 383. l., 433. l.)

14. **Kovrig XIII. t. 137—138.** A székesfehérvári múzeum ide tartozó darabjának ivelt háta lapos, szalagformájú és bordás, végén pedig háromszög alakban kiszélesedő párkány van. Lába hosszú, lapos, háromszögben végződik. Rugószerkezete kettős és felette gomb van. Hossza 5·6, szélessége 3·2 cm. Lelethelye *Dunapentele* (Arch. Ért. 1917. 7. l., Kovrig 70 l. 137. sz. Lt. sz. 4123. IV. t. 5. k.).

15. **Kovrig XIV. t. 146.** E típusból *Dunapenteléről* van a múzeumnak egy példánya. Ivelt háta kétágú, hosszant barázdás, szélén rovátkás. A lába négyszögletes, végén haránt barázdás, széle bevágásos. A tú csuklója felett gomb van. Hossza 5, szélessége 2 cm (Kovrig 72. l. 146. sz. Lt. sz. 2405. IV. t. 6 k.).

16. **Kovrig XVI. t. 163.** Ivelt, hattyúnyakra emlékeztető teste vastag bronzdrót, egyik végén rugószerkezettel, a másikon hattyúfejjel. Kovrig csak a székesfehérvári múzeum példányát közli, melynek hossza 3·2 cm, lelethelye *Adony* (Kovrig 74. l. 163. Lt. sz. 3062).

17. **Kovrig XVI. t. 169.** Félkörös törzse, más szóval kengyele hátul gombos, fent középen hatszöges kiemelkedés díszíti, tűtartója a lábnál rövidebb. Kovrig csak a székesfehérvári példányt közli (Kovrig 74. l. 169. Lt. sz. 553). A múzeum anyagából ide sorolható még két törött példány (Lt. sz. 552, 554). Lelethelyük *Fejér megye*.

18. **Kovrig XVIII. t. 182.** Számszeriijas, másként kengyeles, kereszt- vagy T alakú fibulatípus. Jellemző vonásuk erősen hajlott hát (kengyel) és hosszú egyenes kereszttrúd. Tűjük rendszerint csuklós. A jelzett változatot a kereszttrúd vékonysága különbözteti meg másoktól. A múzeum ide tartozó darabjai: három közelebből ismeretlen lelethelyes példány. Az egyik hossza 7·5, szélessége 3·8 cm, kereszttrúdja közepén gombbal (Kovrig 78. l. 182. Lt. sz. 546), a másik hossza 6·5, szélessége 3·5 cm (Kovrig 78. l. 182. Lt. sz. 547), a harmadik hossza 5, szélessége 2·1 cm (Lt. sz. 548). Továbbá négy *dunapentelei* lelet (Lt. sz. 2489, 3741, 5534, 9397), melyek közül a 9397 sz. rugós szerkezetű.

19. **Kovrig XVIII. 185.** Ugyanez a típus, mint az előbbi, de a kereszttrúd két vége gombos. A múzeumból ide osztható

be egy *Dél-Magyarország* lelőhellyel szereplő példány. Hossza 8, szélessége 6 cm, a gombok mögött és a tűtartó felett gerezdelt gyűrűk díszítik (Lt. sz. 2684), egy kis *dunapentelei* példány hatszögű keresztrúddal és hátán niellós díszítéssel, hossza 4·6, szélessége 3·6 cm (Kovrig 93. l. 22. t. 2. Lt. sz. 2413), egy másik *dunapentelei* lelet (Lt. sz. 1716), egy *zámolyi* darab erősen profilos gombokkal és a tűtartó felett gerezdes gyűrűvel, hossza 6·6, szélessége 5·2 cm (Kovrig 94. l. 22. t. 6. Lt. sz. 2366) és két ismeretlen lelőhelyű (Lt. sz. 545, 550).

20. Kovrig XVIII. t. 187, 188, 190 és XIX. t. Számszerijfibulák hagymaalakú gombokkal, lapos keresztrúddal. Változataik díszítésük alapján csoportosíthatók. A székesfehérvári múzeumban legnagyobb számmal szerepelnek azok a példányok, melyek lábát két sorban elhelyezkedő koncentrikus körök díszítik. Ilyenek egy *csákvári* sírlelet, hossza 8, szélessége 4·5 cm (Kovrig 80. l. 188. Lt. sz. 8087),¹⁾ két *adonyi* példány (U. o. Lt. sz. 1467, 1468), öt *dunapentelei* (U. o. Lt. sz. 2403, 2765/a, 3656, 4145, 8716), egy *lovasberényi* (U. o. Lt. sz. 2682), egy *etyeki* (10122), két ismeretlen lelőhelyű (541, 542). A 8716 és 10122 sz. példányoknak a tű-kinyílása ellen biztosító szerkezetük van.

Másik díszítés, mikor a lábát fogszerű kiemelkedések szegélyezik és széle csipkés. Ide tartozik két *adonyi* példány, az egyik aranyozással és fölemelkedő lábvéggel, a másik hátán fonatos dísszel (Lt. sz. 1471, 1469), egy *lovasberényi* hasonló hátidísszel (Kovrig 95. l. 23. t. 5. Lt. sz. 2683), egy kékes patinával bevont *dunapentelei* darab és még három *dunapentelei* (Lt. sz. 3552, 5505, 8111), végül egy bizonytalan lelőhelyű (Lt. sz. 551).

Félholdalakú, indás bemetszések láthatók az 10469. sz. *csákvári* sír fibuláján, a 3649. sz. *dunapentelein*, mely a lábtőnél két recés gyűrűt visel és egy ismeretlen lelőhelyű példányon a hát és láb közepén fonatos dísszel (Lt. sz. 543). A *baracska*i patinamentes, aranyozott fibula díszítése a lábon legyezőszerűen szétágazó bemetszések, középen fonat, a gerezdelt gomboknál recés gyűrűk (Lt. sz. 540). Az 1470. sz. *adonyi* lelet hátát niellós dísz, lábát két hosszanti hornyolás, elől és hátul bordák díszítik. Hossza 7, szélessége 4·7 cm (Kovrig 84. l. 193). Hozzá hasonló a *csákvári* 8183. sz. sír fibulája. Az 5437. sz. *dunapentelei* példány díszítménye lábán haránt rovátok, köztük öbölszerű bemélyedések. Ugyaninnen egy kis kék patinás számszerijfibula ismertető jele a keresztrúdon, a hagymák mögött recés gyűrűk, a háton apró gyöngysor, a lábon két pár, végén három pár benyomott mélyedés. Hossza 5·8, szélessége 4·3 cm (Kovrig 98. l. 36. t. 1.). Ehhez hasonló lábdíszre van az 5471. sz. *dunapentelei* és a 7605. sz. bizonytalan származású darabnak is.

Számszeríj fibula töredékek: egy *adonyi* lelet niellós díszszel (Lt. sz. 1472), egy *dunapentelei* (Lt. sz. 3553) és egy ismeretlen lelőhelyű (Lt. sz. 549).

21. Kovrig művében közölt egyéb fibulák a 8200. és 8204. sz. vasfibula (91. l. 27. t. 5 és 6), a 8183. sz. sír bronzfibulája a mellékletekkel (27. t. 7). A bronzfibulához tartozó vasak azonban nem fibularészek.

22. Kovrig által fel nem vett típusok a székesfehérvári múzeumban: egy a térdfibulákra emlékeztető töredék hengeres testtel, gombbal és erősen kiugró lábbal *Csepelszigetről* (Lt. sz. 3361), egy másik e fajta típus (Lt. sz. 2426), egy hatsugaras korongalak *Dunapenteléről* (Lt. sz. 4126) és két kelta volutaris disztésű darab ugyanonnan (Lt. sz. 3588, 6797).

Kovrig llona művében a székesfehérvári múzeum anyagán kívül még a következő fejezmegyei fibulákról történik említés: *Batta* 36. sz., *Csákberény* 188 (2 drb), *Dunapentele* 165, 188 (3 drb), 34. t. 5, 7, 9, 35. t. 3, 36. t. 1, 2, 3, 37. t. 1, *Fövény* 45, 168, 182, 184, 26. t. 12, *Kisláng* 52, *Pátka* 22. t. 1, *Sárszentlőrinc* 79, *Székesfehérvár* 62, 82 (4 drb).

Marosi Arnold.

¹⁾ A Kovrignál felhozott Valens és II. Contantius-féle érmek nem ehhez a sírlelethez tartoznak.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Feltárás a Lovasberény-Jánoshegyi urnatemetőben. (III. t. 1. k.)

Dr. Brunner István, körorvos,
a Székesfehérvári Múzeum munkatársa
kézirata. 1934.

A tavasz folyamán felkeresett az egyik helybeli gazda azzal, hogy halotta, miszerint én régiségeket, »régi cserépedényeket« .. gyűjtök, régiségekkel foglalkozom és felajánlotta, hogy földjén némi ellenszolgáltatás ellenében kedvemre ásathatok ilyesmiket... annál is inkább, mert az ősszel szőlő alá akarja forgatni a földjét. Elmondta, hogy a szomszédos darab földjén döntésnél már találtak és egész »biztosan« ebben a földjében is lesz... Most úgys kukoricát akar ide vetni, aminek még nincs itt az

ideje, és így én, ha tetszik, kereshetem az öreg cserepeket. Hallomásból tudtam, hogy földmunkálatok kapcsán a Jánoshegyen ép úgy, mint Mihályváron gyakran kerül elő egy-egy urna vagy kis edény... Mindkét helyről hozzám is került már vétel útján... Másrészt így is, úgy is tönkreteszi az elkövetkezendő földforgatással az őszszel, ha tényleg van a földjén valami — a próbálkozás mellett döntöttem.

A helyszín biztatónak látszott. Földje a Jánoshegy északi lejtőjén van a 232. háromszögelési ponttól északra 250—300 méternyire, legnagyobb hosszával kelet-nyugati irányban fekszik. A háromszögelési pont előtt északra lankás lejtő, mögötte délre lassú emelkedésű, egyenetlen platószerű terület. Szőlőkkel teljesen beültetett, mégis mintha sáncolás,

földhányás nyomait lehetne látni északi domborulatú félkör alakjában.

Nem lévén szándékomban az egész szőlőföldjét felforgatni, . . . nyugatról-keletnek méternyi mély árkokat húztunk. Kiderült, hogy ez a rész, . . . a nyugati harmad . . . már 80–90 cmnyi mélységig forgatva volt, és valószínű, hogy a phloxera előtti időben szőlő lehetett. Érdekes, hogy cserepeket sem találtunk, pedig több irányban is áthuzattam. A tulajdonos már kicsit szégyenkezett, és dühöngött is, gondolván, hogy bemondását felületesnek veszem, és hatalmas szőlőültető furójával végigkutatva földjének tekintélyes részét, de szerencsétlenségére eszköze öreg cserepet sehosem ért.

Tekintélyes nezőközönségünk is akadt természetesen a környező szőlőlőkből, akik némi kárörömmel figyelték a mi erőlködésünket . . . és magukban megvolt rólam a véleményük. »Érdekes emberek voltak ezek a törökök, — mondja az egyik —, hogy ilyen »öreg« bögrékbe tetették a csontjukat« — az öreg szóval az edények nagyságát jelezve. A másik csak azt nem érte, hogy a régi öregek . . . már mint a lovasberényiek . . . miért ilyen messze temetkeztek a falutól. Akadt egy közöttük, aki emlékezett arra, hogy az ő legénykorában — úgy a 90-es években lehetett — a *pesti múzeum* igen sokat szedetett ki a Jánoshegyről, amiket hosszú kocsikkal ládába csomagolva vittek a kápolnásnyéki állomásra — itt akkor még vasút nem lévén — onnan szállítva azután rendeltetési helyére.¹⁾ Az öreg akkora számokkal dobálódzott, hogy még a reményét is elejtettem annak, hogy ezek után mi itt valamit is találunk, annál is inkább, mert pont ezt a darab földet jelölte meg az akkori ásatások helyéül, lévén a környező darabok már akkor szőlővel beültetve. Ijesztgetett a harmadik Kucsera tanító úrral is, aki ugyancsak szenvedélyes gyűjtőgető volt ezekben a dolgokban és bemondásuk szerint sokat juttatott innen a fehérvári múzeumnak is. Türelemmel ástunk.

A középső harmad nyugati részén a felforgatott részből kiérve már találunk kisebb, nagyobb cserépdarabo-

kat . . . simákat, majd ennek a harmadnak a közepe táján az árok *három urna* öblös részét tárta fel. Az urnák közel kelet-nyugati irányban egymástól méternyi távolságra, a talajfelszíntől félméternyi mélységben — (a legnagyobb kerületűhöz mérve) — fekszenek. Óvatos feltárásuk után kiderült, hogy a nyaki részüket szántás alkalmával az eke darabokra törte és elhordta. Mind a három urnamaradvány ugyanolyan alakú. Díszítésük belekarmolt *vonalas* díszítés. Mindegyik természetesen beomlott földdel tele. Tartalmuk kitakarítása és gondos átnézésekor az égett csontokon kívül, . . . ami két-három ujjnyi vastag rétegben van az urna fenekén, . . . pár cserép darabot találtunk csak, az urnazáró edény töredékét. A középsőben az urnazáró edénybe helyezni szokott kis bögrét is megtaláltuk.

A talaj 30 cmnyi vastagságban humusz, ami után bolygatatlanak látszó sárgaföld . . . lösz . . . réteg következik. Az edények körül és alatt semmit sem találtunk.

Az edények . . . urnák . . . ujjnyi vastag falúak, kavicsos agyagból szabad kézzel készítették, nagy foltosan feketén színezettek. Törési felszínük kívül-belül 1 mmnyi téglaszínű kéreg között feketén színeződött, apró kvarc kavicsoktól tarkázott.

A kis bögre valamivel jobb anyagból . . . tisztább . . . szabadkézzel készültnek látszik. Sötétbarna színű. Füle anyagából kihúzva . . . eszközzel simítva. Füle alatt eszközzel készített két függőleges benyomat.

Nyugatról keleti irányban haladva földforgatásszerűen az 1. urnától méternyire felszínesen . . . 30 cm . . . fekvő urnafedélre akadunk a szokásos csontlelettel.

Ettől méternyi távolságra délkeleti irányban 1 méternyi mélységben igen nagy, ígérkező urna legnagyobb domborulatát találtuk. A felette lévő föld leemelése és átvizsgálása közben a felszíntől 40 cmnyire szép formájú füles edénykét találtunk, mellette arasznyira jókora homokkő.

Az urna nyaki részét kibontva épnek látszott, rajta az urnafedő edény

cserepeiből pár darab. Teljes kiásása után szépen formált urnának bizonyult. Majdnem teljes gömbalakú... alacsony peremes nyakkal. Magassága 62 cm, szélessége átmérőként mérve 57 cm. A nyak hajlata alatt pár újjnyira részarányosan elhelyezett három-három bütyökű... anyagából belülről kifelé formába nyomva készült... és ugyancsak részarányosan egy-egy kicsi fül. Legnagyobb domborulatán vonalas... belekarmolt... díszítés. Az urna, amint kiderült, éppen méreteinél fogva erősen megviselt, és a legnagyobb óvatosság dacára... engedték jól kiszáradni... apró darabokra esett szét. Az urnafedő darabjai tálszerű, belső peremes kiképzésű edényt mutattak minden díszítés nélkül. Az urnazáró edény darabjait az urnát kitöltő föld között találtuk meg... A szokásos kis bögre helyett tányérként találtunk a háti részén bekaromolt díszítéssel. Ez utóbbi tiszta agyagból készült, színezetlen, ... míg maga az urna kavicsos anyagú, és korommal színeződött.

A leírt urna lelhelyétől a szokásos térközre észak-keleti irányban az árok három egymás mellett fekvő... egymástól másfél méternyire... 1 méternyi mélységben... urnát tárt fel.

Az első urnát kifejtve gömbalakú, legnagyobb domborulatán bütykökkel és vonalas díszítéssel csinosított urnát láttunk. Kongó hangja elárulta, hogy belül üres, illetőleg földmentes... ami a nyaki rész kibontását illetően fokozott óvatosságra intett, bízva abban, hogy teljes viszonyokat mutató képet kapunk. Tényleg... teljesen épnek látszó nyaki rész... szépen formált nagy füllel, .. felette urnafedő edény helyett három egymás mellé helyezett lapos terméskő, .. amelyek felett 15 cmnyire ugyancsak egy nagy terméskövet találtunk. Az urnát kiemelve száradása után takarítottuk ki a nyaki rész repedezett, de az urnazáró edénynek csak kis része hiányzott. Ezt óvatosan leemelve, benőt, sötétbarna gyökerek között tűntek elő az égetett, földtől mentes csontok. Az urnazáró edény tálszerű... két bütykű... peremmentes... kocogtatva tördelt szélű. A beleömlött földtől kitakarítva

megtaláltuk eredeti elhelyezésében a szokásos kis bögrét. Az urna kavicsos anyagból készült... foltosan színeződött... A bütyköket elkészítve utólagosan illesztették rá. Az urnazáró edény bütykei magából az edény anyagából lettek kihúzva. Ez utóbbi teljesen sima.

A következő urna érdekes alakjával és zsinórszerű díszítésével tűnik szembe. Részarányosan elhelyezett négy erős füle van. Nyaki része kevéssé repedezett, rajta az urnafedő edény szélének arasznyi szépen mintázott darabjával. Felette 40 cmnyire jókora darab homokkő, .. ettől nem messze ugyanolyan magasságban terméskő-darab, rajta féldalra dőlve kis edény. Az urna kitakarításakor az urnazáró edény minden darabját sikerült az urnában megtalálni a kis bögrével együtt. Az urnazáró edény összeragasztva jellegzetes alakúnak bizonyult... Jó agyagból készült, ... vékony cserepű, ... korommal színeződött, ... sima. A külön talált kis edény mintával benyomott... krétatöméses díszítésű.

Ugyanebben a sorban feltárt harmadik urna nyaki része hiányzik, ... a föld között benne csontokon kívül egyebet nem találtunk. Díszítése bütykös és vonalas. A következő 9. számú urna 40 cmnyi mélyben roncsolt urna. Csak a fenékrésze volt meg... csontokkal.

Tőle északra... méternyire két egymás mellett fekvő aránylag igen kicsi urnaszerű edény... Nyaki része mindegyiknek hiányzik... a felszíntől alig 30 cmnyi mélységben. Kitakarításukkor a szokásos mennyiségű csontot találtam bennük, minden egyéb nélkül. Mindegyik kancsószerű lehetett... durva agyagból, korommal színeződött... minden díszítés nélkül.

Az ásást ebben az irányban folytatva, még vagy 5 méternyire csak cserepeket találtunk, ... apró, sima darabokat, ... a munkált, humuszos rétegben.

Észak-nyugati, majd délkeleti irányban is folytatva a feltárást javarészen urnafeneket tártunk fel... A középső harmadból kiérve a szőlővel már valamikor ültetett keleti har-

madba értünk... földje méternyi mélységig forgatott.

Mindent összegezve feltártunk 28 sírhelyet... legnagyobb részben fenékrézi urnatöredékekkel. Feltárássra került 6 egész urna, 2 urnafedő tál, 2 mészbetétes kis edény, 3 kis bögre-töredék, 7 ép kis bögre, 1 urnazároló edény, 1 tál és 1 kis tányér. Az urnák közül a föld lehardódása következtében felszínesebbre kerültek mind elpusztultak a föld munkálatai során. A talált kis tál is két darabra törve feküdt a humuszos rétegben... Hovatartozandósága természetesen megállapítható nem volt. Kézvel szabadon készült, ... sima, ... korommal szineződött. Az egyik urnában a csontok között égett őstulok-szarv darabot találtunk.

Feltűnő volt az urnák és környező föld teljes fémszegénysége. Mindössze az egyik urnatöredékben a csontok felett négy újjnyira a föld között találtam egy egyszerű, öntött bronztűt... valószínűleg hosszátartozó spirál díszsel.

Feltűnt az urnák egymástól való távolságának egyező volta, határozott irány hiánya a temetésnél, a temetkezés különböző mélysége azonosan kimunkált viszonyok mellett és az üres illetőleg földtől mentes urnában a csontoknak aránylag kis mennyisége, hamutól, széndarabkáktól, földtől... szóval minden idegen anyagtól való mentessége, ami azt a benyomást kelti bennem, hogy a csontokat talán egyenként szedték ki az égetés helyéről, és csak egy részét helyezték az urnába.

Az elmúlt években ugyanezen a helyen találtak urnában két bronztűt. Sikerült megnézni őket. Mind a kettő vastos... öntött... borsónyi söt mogorónyi gombbal... a tű nyaki részén a szokásos poncolt díszsel...

Mint mellékes epizód... az egyik urnában apró állat nem égett csontját találtam. Az első pillanatban arra gondoltam, hogy talán az illetőnek kedvenc kis állata volt, és mellé tették az urnába. A csontok összerakásakor azonban kiderült, hogy kár a szentimentalizmusért, mert az bizony nem egyeb, mint... vakondok. Bizonyára

alagútjával a felül sérült urnába tévedt és nem bírván abból alagútjával kijönni... ott pusztult.

¹⁾ L. Arch. Ért. 1896, 176. I. és 1897. évt. 304—317.

A vajtai avar leletek (II. t. 2. k.).

A Székesfehérvári Szemlében már jeleztük, hogy 1932 nyarán Vajtán járván gróf Zichy Aladár a birtokán talált avar sírleletet adományozta a múzeumnak. Értékessége megérdemli, hogy bővebben is foglalkozunk vele. A lelet az avar sírokból ismert bronzból öntött övdíszítményekből áll. Legnagyobb darabja a 7·8 cm. hosszú ú. n. nagyszíjvég, mely övszíj végére volt erősítve és vele csúsztatták át a szíjat a csatkarikán és azután, hogy szabadon ne lógjon, az övre erősített hüvelypántba dugták. Oldalvonala gyengén ívelt, miáltal alakja a végek felé kissé szélesedik. Felső vége, hol a szíjra erősítették, hüvelyszerű tokot alkot, és a bele csúztatott szíjtag szeggel erősítették meg. Díszítése az áttört indás ornamentumok közé tartozik. A keretben foglalt indacsavarulatok három tojásdadalakú medalliont alkotnak és azok közepén három levélre oszolva töltik ki a teret. A csavarulatok fordulójánál átellenes levélpárok jelzik az átmenetet egyik medallionból a másikba, minek folytán az ornamentum három egymásból kinövő növényegyre különül. Ez a motívum azért érdekes, mert kétségtelen jele a szíjvég rokonságának azokkal a szíjvégekkel, melyek díszítményét a bőségszarú utánzásával szokták kapcsolatba hozni és „Cornucopiae“ név alatt szerepelnek az irodalomban. (N. Fetich: Bronseguss und Nomadenkunst auf Grund der Ungarischen Denkmäler. Prague 1929 124. I.). A mi szíjvégünk csak nagyon kezdetleges alakja és díszítmődnak. A növényegyek feltüntetése még nem oly határozott, mint az idetartozó szentesi vagy cunyi példányoknál (U. o. IV. t. I, VIII. t. I, VI. t. I.), de azért kivehető.

A nagyszíjvégen kívül még rendszerint három kisebb szíjvég is szokott

lenni a teljes sírletekben. Ezek az övszíjból kiinduló kés-, kard-, tegeztartó kisebb szíjakat díszítették. Kis szíjvég kettő van a vajtai leletben. Az egyik teljesen ép. Hossza 4 cm. Két lemezből van összeillesztve. A lemezeket három szeg erősíti egymáshoz: kettő a szíjhoz csatlakozó felső, egy a lekerekített alsó végnél. A két felső szeg közötti lyuk a lemezek közé bújtatott szíj aklával való megerősítésére szolgált. Díszítése kerettel körülvevett három csavarulatot alkotó inda, felső végén pedig külön mezőcskében fekvő 8 alak. A másik példányból csak az egyik lemez van. Alsó részén kiemelkedő pereme van, mely párjához illesztve, miként ez az ép példányon látható, a kettő együtt hüvelyt képezett.

Az övnek szokásos díszei még a csüngős pántok, melyeknek a bőrhöz szeggel odaerősített lemezein tengelyen mozgó csüngők lógtak lefelé. E fajta díszítmény négy van a vajtai leletben. Három teljes, egynek a csüngője hiányzik. Két szeggel felerősíthető pántrészüik 2,7 cm. hosszú. Csak egyik felük díszített, a másikon szélük peremszerűen kiemelkedik és közepük mélyedékes. Díszítésük S alakú inda, melynek vége ketté válna köralakú levélkéket alkot és közepükben szeg, a szélsőkön pedig pontszerű mélyedés van. Tengelyen forgó csüngője kis négyszögű keret. Mi volt rendeltetése, bizonytalan.

A lelet többi részei: két háromszögalakú, ívelt szélű kisebb bronzpánt két-két szegecsel, vékony sodronyból készült bronzgyűrű és piskótalakú, ú. n. szárnyas függesztő. A pántocska az övhöz tartozhatott. A szárnyas függesztő, melynek hossza 7 cm, hátán élezett, közepén pedig szeggel átütött bordát visel, már nem övrész. Valószínű, miként a zsinóros magyar viselet hosszúkás alakú gombjai, zsinór, bőrhurok bekapcsolására szolgálhatott. (Rhé Gyula: Veszprémmegyei avar emlékek. Veszprém 1924, 47–49. o.). A lelet korát Fettich Nándor a VIII. századra helyezi. (Marosi A. és Fettich N.: A dunapentelei avar sírletek. Arch. Hung. XVIII. k. 38. és 98. l. 13. k.) Újabb értesülésünk szerint a

lelet tulajdonképeni lelőhelye Őrs puszta, és onnan került a vajtai kas telyba. Hozzá tartozik egy agyagedény is. Ezt Kézdi Kovács Béla, egykori őrspusztai intéző, aki a fenti adatot is közölte velünk, ajándékozta a székesfehérvári múzeumnak. (Lt. sz. 4158.)

Marosi Arnold.

A székesfehérvári vas tuskó.

Tóth Béla: Magyar Ritkaságok c. műve szerint, ha az ember Győrött a Széchenyi tér északi oldalán az u. n. „Apátúr háza“ előtt elhalad, a szomszéd kis köznek a sarkán egy vasrácsozattal ellátott alkotmányon akad meg a szeme. Körülbelül 2 m. magas csonka-ágú fatörzshöz hasonló valami áll a ház sarkához erősítve és fejes szegek ezreivel van teliverve. Közepén keresztülhaladó vas pántot egy különös szerkezetű lakat zárja le. A lakatosmesterség ezer ördögös furfangjára van szükség, ha valaki kinyitni szándékozik.

Ilyen vas tuskót országunk más városában is találhatni, mint Budán, Pószonyban, Aradon. Valamennyi a bécsi Szent István-téri palota sarkán kőfülkében álló u. n. „Stock im Eisen“-nek mása. Ez utóbbi állítólag már a XIII. századból származik, de eredetileg nem volt szegekkel teliverve, hanem pusztán vaspánttal és lakattal volt megerősítve. Ethnographusok még pogány vallási kultusz maradványát vélik benne felismerni. Józanabb kutatók azt tartják, hogy mostani helyén a középkorban lóvásártér volt, és a tuskó valamikor olyan pályavakaró lehetett, amelyhez a kovácsok patkoláskor ma is odakötik a lovakat. A tuskóba való szegbeverés nem nagyon régi keletű. Csak a XVIII. századba nyúlik vissza, amikor a vándorló kovács- és lakatoslegények művészetüket az „ördögös“ lakaton kezdték kipróbálni, és ottjártukat egy szög beverésével erősítették meg.

A legendája szerint a lakatot egy lakatosinas csinálta remekbe. Munkájában az ördög segítkezett, de kulcsát a fiú elvesztette, amiért az ördög elvitte szegényt.

E bécsi vas tuskó mintájára más iparos városban is felállítottak ilyen szerkezetet. Rendesen beszállóvendégül vagy vaskereskedő mellett találni őket, ami a vándorlegények életével való kapcsolatára mutat. Később eredeti céljának elhomályosodásával, főleg a XIX. század második felében üzleti cégérről kezdik felhasználni, mint a pesti vas tuskót a Váci és Kishíd-utca szögletén. Ez előbb egy borárús ház cégére volt, majd egy vászonkereskedése lett, végül Ráth Mór könyvkiadó cégére volt 1857-ben. A budai vas tuskó egy fűszeres bolt cégére volt legutóbb. A győrit 1829-ben készítette „üzleti szempontból Zittrisch fűszerkereskedő.

Boldogult Schlammadinger Gyula vaskereskedő többször említette nekem, hogy az ő családjának tulajdonában is volt ilyen vas tuskó a Szőgyény Marich-utcában lévő Lakos-féle üzlet előtt, de hogy hová lett, arról nem tudott felvilágosítást adni. Most a Szent István év kapcsán azután előkerült a székesfehérvári vas tuskó is.

Kiss Mihály győri lakos az év elején Dr. Csitány G. Emil polgármesterhez levelet intézett, és felajánlotta a város számára ajándékkul a Székesfehérvárról származó vas tuskót. A polgármester úr a múzeumhoz tette át a kedves ajánlatot, minek folytán érintkezésbe léptünk Kiss Istvánnal, kérve a vas tuskónak a múzeum címére való megküldését, ami meg is történt. Most a múzeum földszintjén áll a bejárattól balra az egyik sarokban.

Eredetére nézve Tóth Béla: Magyar Ritkaságok c. művében találunk közelebbi adatokat. Moenich Károly városi levéltáros szerint 1830 táján állították fel a Városház-téren, a Kreizler-ház sarkán. Később a Szőgyény Marich házban levő Lakos Ferenc-féle üzlet előtt állott. Egyes adatok szerint a volt Bank- (ma Szentkorona) utcában korcsma bejárata előtt is állott valamikor, ahonnan Kiss Mihály nagyatyjának fűszerüzlete elé került. A tulajdonos Győrbe költözésével magával vitte a vas tuskót is. Innen került most vissza a Szent István év alkalmával régi ott-

honába és gazdagítja városunk múltjának érdekes emlékeit. Eredetére nézve Dr. Flatt Gaston azt véli tudni, hogy még a XVIII. századból való, míg a tuskón lévő lakat a török időkől származnék. Állítólag a régi várkapu lebontásakor történt ásás közben találták, titkos rúgóra járt, és nem lehetett kinyitni. Kiss Mihály nagyapja tényleg a Lakos-féle üzlet segédje volt és így nagyon valószínű, hogy az eredeti tuskó került tulajdonába, mert a Schlammadinger-család a tuskónak további sorsára nézve mit sem tudott már. Különben is egy városban sohasem volt több vas tuskó egyenél.

Hogy a német iparosérettel állanak szorosabb kapcsolatban, annak ellene mond az a körülmény, hogy nálunk éppen a szepességi városokban, a szászoknál semmi nyomuk, holott itt virágzott legjobban a német céh-élet. Valószínűleg Bécsbe nyúlik vissza az eredetük, és alkotóikat Tóth Béla szerint részint üzleti érdek, részint bécsi lokális patriotizmus vezérelhette. Körülötte évszázadokon keresztül előkelő patricius kereskedők boltjai voltak. Innen származhatott el hozzánk is, hiszen patricius családjainknak bécsi kapcsolata, legalább is ausztriai származásuk köztudomású (pl. Schinigin, Peyerl, Yblacker, stb.). A bécsi „Stock im Eisen“ viszont, mint említettem, eredetileg más célt szolgált. Később „Wanderer Denkmal“ lehetett belőle. Ekkor még korcsma bejárata előtt állott. Amikor a régi teret beépítették, kereskedéssel veték körül, ettől fogva cégérré vált és a tisztesség és megbízhatóság színét kölcsönözte a boltnak. Egy darabka Bécs volt ez a messze idegen földben, mely a köztudatban összegyűlt a vándorlegények életével, sőt messzi múltba visszamenőleg legendává alakult.

Dormúth Árpád.

A fentiek kiegészítésére kutatásunk révén még a következőket tudtuk meg. A szóban forgó vas tuskó a múlt század utolsó évtizedében tényleg Lakos Ferenc liszt-és terménykereskedőnek a Szőgyény Marich házban levő boltja (a Montskó-féle

üzlet) előtt állt. Majd a Bank-utcába (ma Szent Korona-utca) a mai Csöpp-pentky-féle ház helyén „vas tuskó”-nak nevezett vendéglő ajtájába került, azután nyoma veszett. Philipp István révén megtudtuk, hogy Győrben van és tettünk is kísérletet megszerzésére, de sikertelenül. A szentistváni jubileumi év alkalmából azonban sikerült megkapnunk. Kiss Mihály győri lakos ugyanis a következő levelet intézte a a polgármesteri hivatalhoz: »Méltóságos Uram! Bocsánatot kérek, hogy soraimmal zavarom, de miután a pesti lapokból olvasom, hogy régiségek után a Szent István évre ásatásokat végeznek, hát nálam is van Székes-
 fehérvárról egy igen régi vastuskó, tele verve vas szegekkel. Én szívesen felajánlom, ha kell. Én feleségemtől örököltem, az pedig Szögyény-Marich László akkori berlini nagykövettől kapta. Nekem értéktelen, mert nem tudom az eredetét és nálam elkallódik, de Székesfehérvárnak emlék. Abban az időben feleségem székesfehérvári lakos volt, Héjj Ferencnek, a Kálozi vendéglősnek neje volt. Maradtam tisztelettel Kiss Mihály Győr, Kálvária út 11. szám.«

A polgármesteri hivatal a levelet áttette a múzeumhoz a vastuskó megszerzése végett. A múzeum kérésére Kiss Mihály a vas tuskót meg is küldötte. A reá vonatkozó bővebb felvilágosítást Kiss Mihály kikérdezése alapján Jankó László, c tanítóképző-intézeti igazgató, múzeumunk régi barátja a következőkben volt szíves közölni:

»Kiss Mihályné első ura Héjj Ferenc volt, vendéglős Fehérvárott. Nála lakott egy »Lakos bácsi« nevezetű, fehérvári volt lisztkereskedő, ki 1833-ban született volna, s 48/49-es honvéd is volt. Ennek a Lakos bácsinak birtokába került Szögyény-Marich László volt berlini nagykövettől 4 (hasonló) tuskó, melyet Szögyényék egy kamrában tartottak félretéve, egyik házukban, mely Fehérvárt volt és később a káptalan vette meg. Helyére 1910-ben (az udvar felőli részen) egy »kulturházat« építettek, míg az utca felőli részen az öregház maradt. — Szögyényékkal Lakos bácsi úgy lett

volna kapcsolatban, hogy bizonyos anyagi ügyekben megbizottjuk volt. — Lakos bácsi a kapott, hozzájutott 4 tuskót nem tartotta együtt, hanem egyik Komáromba került ő tőle, a másik Pécsre, a harmadik a budai Szénatérre, s a negyedik Héjj Ferencné (ma Kiss Mihályné) birtokába. — Lakos bácsi szerint (ki később maga is Pécsre került) — a 4 tuskó valamikor Fehérvár várkapujánál lett volna felállítva. — Lakos bácsi azt állította, hogy az 1842-es évszámú rézérmet, mely ecettel már megmaratva a tuskó felső végén van, Petőfi verte volna bele a tuskóba. Lakos bácsi szerint ugyanis Petőfi Fehérvárt jártában a Szeminárium mellett, Fekete vágyának kisebbik házában szállott volna meg. Kiss Mihályné maga különben 1911-ben jött Fehérvárról Győrbe.«

Székesfehérvárott is utánajárva a dolognak idős szemtanunk szerint a vastuskó tényleg Lakos-bácsinak a Szögyény-Marich házban levő boltja előtt állott. Az üzlet megszűnése után Lakos a Bank-utcába Héjj Ferenc vendéglőshöz költözött. Vele együtt ide került a vastuskó is. Héjj Ferenc később a Kálozi vendéglőnek lett bérlője. Arról, hogy a Kálozi-vendéglő előtt ott állt-e a vastuskó vagy nem, megoszlanak a vélemények. Hallomás szerint a »Vörös ökör« vendéglőnek, mely a Gazdák Biztosító Intézetének palotája helyén állott, szintén lett volna vastuskója.

A mi vastuskónk tulajdonkép vaslemezrel beborított, megcsontított, elágazó fatörzs tele szegekkel. A szegeket néha érmeken verték keresztül. A rajta levő lakattal felszerelt vasabroncs és ezen csüngő hatalmas vasszeg a falhoz való odaerősítéshez szolgált. Eredeti rendeltetéséről, mint a fentiekből látható, nincs biztos adatunk. Az analogiák alapján azonban Lakos Ignác vallomásának igaza lehet, hogy valamikor a város kapujánál állott és onnan került a Szögyény-Marich család birtokába. Természetes, ez nem zárja ki, hogy a Kreizler-ház sarkán (ma Keresztes-féle üzlet) és a Vörös-ökor előtt is volt vastuskó, de ezek nem azonosak a Múzeumba került vastuskóval. *Marosi Arnold.*

FELJEGYZÉSEK.

A múzeum és a helyi kiállítások. A Szent István év folyamán Székesfehérvárott számos kiállítás volt. Kettőbe a múzeum is bekapcsolódott. Az egyik a Fejérmegyei Gazdasági Egyesület által rendezett mezőgazdasági és terménykiállítás volt, melynek egyik termét a múzeumnak a mezőgazdasággal kapcsolatos tárgyai töltötték meg őskortól a legújabb korig. Az Orsz. Iparművészeti Társulat november havi kiállításának Fejér megye népművészetét bemutató csoportja is nagyrészt a múzeum által ez alkalommal vásárolt néprajzi anyagából került ki, amit Latabár Károly, iparművész nagy buzgósággal és kiváló szakértelemmel gyűjtött össze. Ez a kiállítás pompás izelítőt nyújtott Fejér vármegye közönségének a megye régiebb és újabb népművészetéről, házi iparáról. Fényesen megcáfolta azt a makacs véleményt, hogy Fejér megyében tulajdonképeni népművészet nincs és ezzel a kérdéssel foglalkozni meddő dolog. A kiállítás — mely a legkiválóbb szakemberekre is igen mély benyomást tett — ékesen szóló bizonyága annak, hogy a megye népművésze mily gazdag. Szablya János, az O. M. I. T. ügyvezető alelnöke megállapítása szerint Latabár Károly építő iparművész, mint népművészeti titkár csodálatos anyagot gyűjtött össze néhány hónap alatt. Lelkes és áldozatkész munkája, hozzáértése lehetővé tette, hogy a székesfehérvári múzeum sok olyan tárgyhoz jutott, amelyekkel eddig nem rendelkezett. És bölcsen cselekedett a múzeum igazgatósága, hogy ezeket a szép darabokat megszerzte és a múzeumban kiállította, hogy állandóan és mindenkinek hirdesse: Fejér megyében igenis van népművészet, még pedig olyan, amelyre a megye büszke lehet.

A múzeum életéből. A múzeum ez idei tevékenységének kiemelkedő pontjai Baracska határában az Ercsi cukorgyár támogatásával a nagyhalompuszti bronzkori temető feltárása dr. Gallus Sándor, M. N. Múzeum

segédőrének vezetésével; a csákberényi avar temető feltárásának folytatása dr. László Gyula, M. N. Múzeum segédőrének közreműködésével. Nagyobb arányú gyűjtések: a székesfehérvári Szent István emléktárgyak beszerzése, a néprajz terén régi csákvári edények, fejérmegyei falusi butorok, szöttesek és varrottasok vásárlása dr. Latabár Károly, iparművész útján.

A múzeumi és bazilikai kőtár. A szentistváni bazilika alapfalainak feltárása annyi faragványos követ hozott felszínre, hogy a Műemlékek Orsz. Bizottsága szükségesnek látta külön kőtár felállítását, és e célra a romokat körülvevő árkádot használta föl. Egyben felkérte a múzeumot az eddig ott őrzött középkori faragványos köveknek a bazilikai kőtár számára letétként való átengedésére, viszont a múzeumnak felajánlotta az átásat folytán előkerült római faragványokat. Székesfehérvárnak ily módon két értékes kőtára van: az egyik a bazilikai középkori faragványokkal, a másik a múzeumi római faragványokkal. Ide kerültek letétként a püspökkert fái alatt és a kert falában őrzött római kövek is, melyek fejében a múzeum meg az Egyházmegyei Múzeumban helyeztet el az ő gyűjtési körébe eső letéteket. E csere útján a székesfehérvári múzeum a római köemlékek egyik leggazdagabb, szakszerien felállított vidéki gyűjteménye, míg a bazilikai kőtár a középkori anyagban lett versenytársa hazai kőtárainknak.

Az egyházmegyei múzeum megnyitása. Székesfehérvár az elmúlt év folyamán újabb művészettörténeti látványossággal gyarapodott. Megnyílt az Egyházmegyei Múzeum, Shvoy Lajos megyéspüspök az egyházi élet minden árnyalatára kiterjedő gondosságának és fáradhatatlan kitartásának eredményeként. A székesegyház eddigi kincstárából, falusi templomok leltári anyagából, a városi és megyei múzeum letétjeiből és magányosok ado-

mányaiból az egyházi vonatkozású muzeális tárgyak oly kincsesháza alakult itt ki, mely tárgyilag is meglepő. Bútorzatában méltó a kiállított anyag értékéhez, rendezésében pedig, ami Kúthy István, múzeumigazgató érdeme, mintaszerű kivitele annak a nehéz feladatnak, mikor a szakszerűség mellett a kiállítási ügyességnek úgy kell érvényesülnie, hogy az a kritikus szakembert és a gyönyörködni vágyó laikust egyaránt kielégítse.

A szababattyáni honfoglalás-kori sírok érmei. 1927 tavaszán vitéz Ceglédi András a székesfehérvári múzeumnak 3 ezüst érmet, 3 karperecet és két kis szeges pitykét (Lt. sz. 7416) adott át, melyeket Szababattyán határában Simon Istvánnak a székesfehérvári határ szomszéd-ságában levő földjén találtak. A lelet-alapján kutatást végezve, a szét-szórt csontokból két sírt sikerült meg-állapítani. A patinás embercsontok között lócsontok is voltak. Ugyanez alkalommal egy bolygatatlan lovas sírt is sikerült feltárunk. Az érmeket Jámbor Lajostól (814—840) való, ille-tőleg Lottar Hugó-féle X. századi érmeknek állapítottuk meg. (Szfvári Szemle 1936, 44—45 l.) 1938-ban módunkban volt az érmeket a M. N. Múzeum éremtárának is bemutatni, ahol megtisztítva, azok korát a követ-kezőkben állapították meg: 2 drb. Milano, Ugo di Provenza (926—945), 1 drb. Pavia, Ugo és Lotario (931—947). A szababattyáni sírok kora tehát a X. század első felére, a kalandozások idejére esik.

A Jókai-utcai aranyérmek. A ciszt. r. gimnázium új épületének földmunkálatai közben a munkások négy aranyérmet találtak. Az érmeket ideiglenesen a múzeum vette őrizetbe és egyben felterjesztést tett a M. kir. Kincstári Jogügyi Igazgatóságához és a M. N. Múzeumhoz az érmeek Székesfehérvárott való maradását és értékét illetőleg. Miután ezek lemond-tak az érmekekről, azok jog szerint a székesfehérvári muzeumot illetik az érték megtérítése fejében. Dr. Werner Adolf, zirci apát, mint tulajdonos a

múzeum javára lemondott a tulajdo-nost illető megtérítésről, így csak az érmekeket találó munkásoknak kellett kifizetni a megfelelő járadékot. Az érmeek közül kettő Zsigmond korabeli dukát (C. N. H. II. 11802 és 11917), a másik kettő V. László dukátja (C. N. H. II 170 és 174).

Földtani adatok Fejér megyé-ből. Faller Jenő, ki szinte fáradhatatlan a falukutatás terén, utjabban két érdekes fejérmegyei földtani közle-ménnyel gyarapította ismereteinket. Az egyik »Hazánk második legrégibb ártézi kútjáról« szól. (Különlenyomat a Földtani Értesítő II. (új) évfolyam 3. számából.) Az 1832-ben 39-80 mé-terre lemélyített csóri ártézi kútról közöl érdekes adatokat, mely az egykor Szogyény-Marich, ma gróf Somssich-féle kastély ősi parkjában van és gróf Széchenyi István mélyít-tette ki. »A fejérmegyei Csór és Inota községek karsztforrásainak hidrogeo-lógiai ismertetése« (Különlenyomat a »Bányászati és Kohászati Lapok« 1937 évi 11—12. számából) e terület föld-tani viszonyairól ad kimerítő ismer-tetést, felhívja a figyelmet a források vízének gazdasági jelentőségére.

Székesfehérvár és Fejér megye népessége. A Magyar Statisztikai Társulat 1938-ban Székesfehérvárott tartott díszgyűlése alkalmából dr. Thirring Lajos »Székesfehérvár és Fejér megye népességének fejlődése és összetétele« címén a szülőföld-ismeret szempontjából hiánypótló dol-gozattal gazdagította a nálunk bizony még meglehetősen elhanyagolt város-tudomány és megyeleírás ügyét. A dolgozat a »Magyar Statisztikai Szemle« 1938. évf. 3. számában jelent meg, de különlenyomat is készült belőle. Székesfehérvár adatainak részletes közlése az 1720. évvel kezdődik, míg Fejér megyéről 1869-től fogva ismer-teti a népesség számát és sűrűségét, a népszaporodást, a vármegye nép-cseréjét az országrészekkel és egyes törvényhatóságokkal, az életkor és családi állapot viszonyait, az anyan-yelv, vallás, írni-olvasni tudás meg-ozlását. Az adatok halmazából meg-

állapítja, hogy Székesfehérvár Budapest tőszomszédságában is megtudta őrizni sajátos helyi szerepkörét és még jobban ki is építheti. Fejér megyében pedig kielégítő a természetes

népszaporodás és a nagyobb számú lakosság elhelyezésére hivatott mezőgazdasági tartalékterületei az ősi vármegye multjához méltó jövőjének értéke, határozott biztosítékai.

HIVATALOS TUDÓSÍTÁSOK.

A múzeum működési területe. A m. kir. vall. és közokt. miniszterium 10691/1938. sz. alatt kelt szabályrendelete értelmében a Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeum ásatási területe, illetőleg ásatási érdekeltiségi körzeteként Székesfehérvár tvh. sz. kir. város és Fejér vm. területét, Komárom és Esztergom k. e. e. vármegyék, valamint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye dunántúli részét állapította meg. A szabályrendelet értelmében a múzeum köteles mind az ásatási területet, mind az ásatási érdekeltiségi körzetét lehetőség szerint szemmel tartani és a jogszabályokkal ellenkező ásatások, valamint a tervszerű ásatás esetén kívül (bányamiveléssel, vízsabályozással, építkezések megsemmisítésével, út- és vasútépítéssel, egyéb közművek létesítésével, erdei, mezei, szőlő- és gyümölcsgazdálkodással kapcsolatos, vagy egyéb hasonló munkálatok alkalmával, vagy véletlen találás eredményeként) előkerült műzeális jelentőségű tárgy fogalma-körébe tartozó dolog eltulajdonításának eseteit, ha erről tudomást szerez, az illetékes hatóságok tudomására juttatni. Bpest, 1938 február 28.

A múzeum tisztviselőkérdésének rendezése. A Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelősége 61/1938. sz. alatt a következő átiratot intézte a múzeum vezetőségéhez:

Tekintetes Igazgatóság! A múzeum 1937. évi működéséről beterjesztett jelentését elismeréssel vettem tudomásul.

Köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik a múzeumépület kibővítése, külső és belső átalakítása, új berendezése, az ideiglenes kiállítások rendezése, az anyagi támogatás,

a múzeális anyag gyarapítása körül alkotó munkát végeztek, s mindezzel a Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeumot korábbi szerényebb szintjéről legkiválóbb közgyűjteményeink sorába emelték. Illetti e köszönetem első sorban Marosi Arnold kormányfőtanácsos, múzeumigazgató urat, az ő lelkiismeretes sáfárkodását, éberségét, lelkes ügyszeretétét.

Elérkezettnek látom az időt arra, hogy a nagyrafejlődött intézmény színvonalának megtartása és a további rendszeres gyarapítás és fejlesztés, nemkülönbön a nagyérdemű múzeumigazgató tehermentesítése érdekében megfelelő biztosítások történjenek. Mindenekelőtt számbaveendő a Magyar Nemzeti Múzeum által alkotott s a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter úr által 10.691—1938. III. sz. a. jóváhagyott, az ásatási területek megállapítása tárgyában kelt szabályrendelet amaz intézkedése, amely szerint a múzeum korábbi gyűjtőterülete Komárom és Esztergom k. e. e. vármegyék, továbbá Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye dunántúli részére is kiterjesztett. A lényegesen nagyobb s állandó éber ellenőrzést kívánó munkaterület szakszerű ellátása csak úgy lesz lehetséges, ha a kellő anyagi és személyzeti ellátottságról gondoskodás történik. Az egyesületi keret — számos egyesületi múzeumunk példája szerint — a fejlődésnek csak bizonyos állomásáig alkalmas a feladatok ellátására. A fejlődés során minden egyesületi múzeum elérkezik arra a vonalra, amikor az egyesületeknél anyagiakban erősebb érdekelt közületekben kell a fenntartás hivatását vállalniok. A Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeum fenntartására Fejér vármegye és Székesfehérvár város közönsége

hivatott, azoknak a főtebb említett törvényhatóságoknak méltó és aránylagos támogatásával is, amelyeknek múzeális értékeft a szabályrendelet szerint a múzeum felkutatni és konzerválni köteles. Ugyanezen módon halaszthatatlan az intézményes gondoskodás arról, hogy a megnövekedett munkakör személyzetileg is elláttassék, szükséges tehát oly tudományos tisztviselői állások szervezése, amelyeknek betöltői a múzeális munkát főhivatásként kell hogy tekintsék.

Fölkérem a tekintetes Igazgató-ságot, hogy Székesfehérvár város és Fejér vármegye törvényhatóságánál a fentiek megvalósítása érdekében tgyen kezdeményező lépéseket azzal a felvilágosítással, hogy a múzeum-egyesület a jövőben a maga erkölcsi és anyagi erejét mint múzeumbarátok egyesülete áldozná az általa megalapozott múzeum javára.

Budapest, 1938. szeptember 5.

Tisztelettel

Dr. Pasteiner Géza
a Közggyűjtemények országos
főfelügyelője.

Választmányi gyűlés. Az egyesület jún. 21-én tartott választmányi gyűlésén Marosi Arnold elnökölete mellett jelen voltak: Dr. Berzsenyi Zoltán, Manger Emil, Polczer Gyula, Rauscher Béla és Joachim József.

A titkári jelentés során a választmány kegyelettel emlékezett meg Adametz Elek és Róth Oszkár tagok elhunytáról. Új tagul jelentkezett Montskó Ferenc ipartestületi elnök.

Igazgatói jelentés a folyó ügyek-számolt be. Az új gimn. építésénél talált aranyérmékről a M. Nemzeti Múzeum lemondott. Így a 100 P-re becsült érték három részre oszthatná, de Dr. Werner Adolf zirci apát is lemondván az őt megillető részről, csak a munkások része került kifizetésre. Rosty Anna által felajánlott ásványgyűjteményt a múzeum, mint nem érdemleges anyagot, nem fogadta el. A város polgármesterétől a múzeum számára megkértük a jubiláris év nyomtatványainak és érmeinek átengedését. Az Egyházmegyei Múzeum-

nak átadandó tárgyakra vonatkozó engedélyt a Múz. Főfelügyelősége megadta.

A múzeum munkálatai során folytatta a csákberenyi avar temető feltárását, de kevés új anyaggal gazdagította gyűjteményeinket. Annál nagyobb eredménnyel járt a nagyhalompusztai urnatemető feltárása. — Ennél az ásatásnál a Nemz. Múzeum részéről Dr. Gallus Sándor vett részt. — Latabár Arpád iparművész vezetésével megindult a fejérmegyei néprajzi anyag összegyűjtése. Sikerült beigazolni azt, hogy Fejér megye területén igen vannak népművészeti emlékek. Különösen gazdag a szövő-ipar, kályhás és gelencsér-ipar, valamint a falusi háziipar különféle fajtája. — Irodalmi téren megjelent a múzeum római bronzedényeinek feldolgozása Radnóti Aladár tollából.

Az egyesület november hó 18-án tartott választmányi gyűlésén Dr. Kepes János alelnök elnökölt Dr. Potyondy Imre, Dr. Tarján Pál, Rauscher Béla és Karl Ernő jelenlétében.

Eln. a gyűlést megnyitva meg szavakkal emlékezett meg a nemzet nagy öröméről. »Isten különös kegyelme megengedte — úgymond — hogy a magyar nemzet 70 éves vezérével és kormányzójával élén, visszatérni lássa Felvidékünk tekintélyes részét. Megkezdődött ezáltal a sérhetetlennek gondolt trianoni bilincs meglazulása. — Az elmúlt napok eseményei megerősítettek bennünket a történelmi igazságszolgáltatásba vetett hitünkben, megerősödött öntudatunk és reményünk abban, hogy a régi nagy magyar haza határainak megvalósulása az álmok világából a nemzet és nemzetközi realpolitika komoly, gyakorlati programjává vált. — A Múzeumegyesület mélyesége hálával hódol a jó Isten kegyelme előtt. Hiszi és érzi, hogy ehhez az eredményhez csakis Szent István kettős keresztjének meglegítő fényében, az ország évezredes és sajátos nemzeti géniusza szellemében felépített államjogi konstrukciójának megőrzésében, a teljes állami függetlenség és szabadság útján, a szociális igazság megvalósulása, a rend, fegyelem és tekintélytisztelet keretén

belül a dinamikus erejű nemzeti erők állandó fokozása útján jutott el és juthat.

Igazgató jelentése kapcsán bemutatta a VKMin. rendeletét, melyben a közgyűjtemények ásatási területének körzetét állapítja meg. Múzeumunk ezáltal Fejér, Pilis, Esztergom és Komárom vm. dunántúli területét kapta, ami lényegesen kiterjeszti hatókörzetét. — A Múz. Orsz. Főfelügyelősége ugyanekkor tudomásul véve az évi jelentést a jövőre nézve tudományos tisztviselői állás rendszeresítésére szólítja fel a közületeket. — A Műeml. Orsz. Biz. a táci ásatásokra 500 P. segélyt helyezett kilátásba. — A tatai múzeummal egy csere eszközzésére szólított fel a Főfelügyelőség bennünket. Ezt végre is hajtottuk és értékes régi csákvári edényeket kaptunk cse-

rébe. Végül bejelentette, hogy Dr. Say Géza min. o. tanácsos útján Csók István festőművész és özv. Tornyai Jánosné képeket adományoztak a múzeumnak, amelyeket át is vettünk. — A Szent István országgyűlésen a törvény szentesítése alkalmával használt tintatartót és tollat a múzeum vette és így ezek a tárgyak a múzeumban nyernek elhelyezést. A munkálatok során Dr. László Gyula N. Múz. ör közreműködésével tovább folytak a csákerényi ásatások; ugyancsak a Latabár-féle fejérmegyei néprajzi gyűjtés is. Ebben a tekintetben tekintélyes összeggel álltunk a vétel sorába és páratlan értékességű néprajzi anyagot szereztünk, mely a néprajzi gyűjtemény átszervezését vonja majd maga után. E gyűjtés céljából a választmány további 300 P hitelt szavazott meg.

Női-, férfi szövetek

Selymek

Mosó árúk

Vászon- és asztalneműek

Harisnyák

Női- és leánykabátok

Szőnyegek, függönyök

DEÁK TESTVÉREK

árúházában

SZÉKESFEHÉRVÁR, KÁROLY KIRÁLY-TÉR

Alapítási év 1843-ban

**Ádám Károly budapesti kézimunka nagykereskedés
lerakata.**

|
HEJJ

Testvérek

fűszer, csemege és
italárú különlegesség

**SZÉKESFEHÉRVÁR
BALATONFÜRED**

**Kelengye
Vászon**
férfi és női
fehérműek a
legjobb minőség-
ben olcsón

FRÖSCHL

-NÉL

Barátok épülete.

**VE-VI
CIPŐ**

SZÉKESFEHÉRVÁR

Nádor utca 21. szám.

**Elsőrendű minőség
—modern forma—**

Mérsékelt árak.

Tel. 179.

**Tóth
Károly**

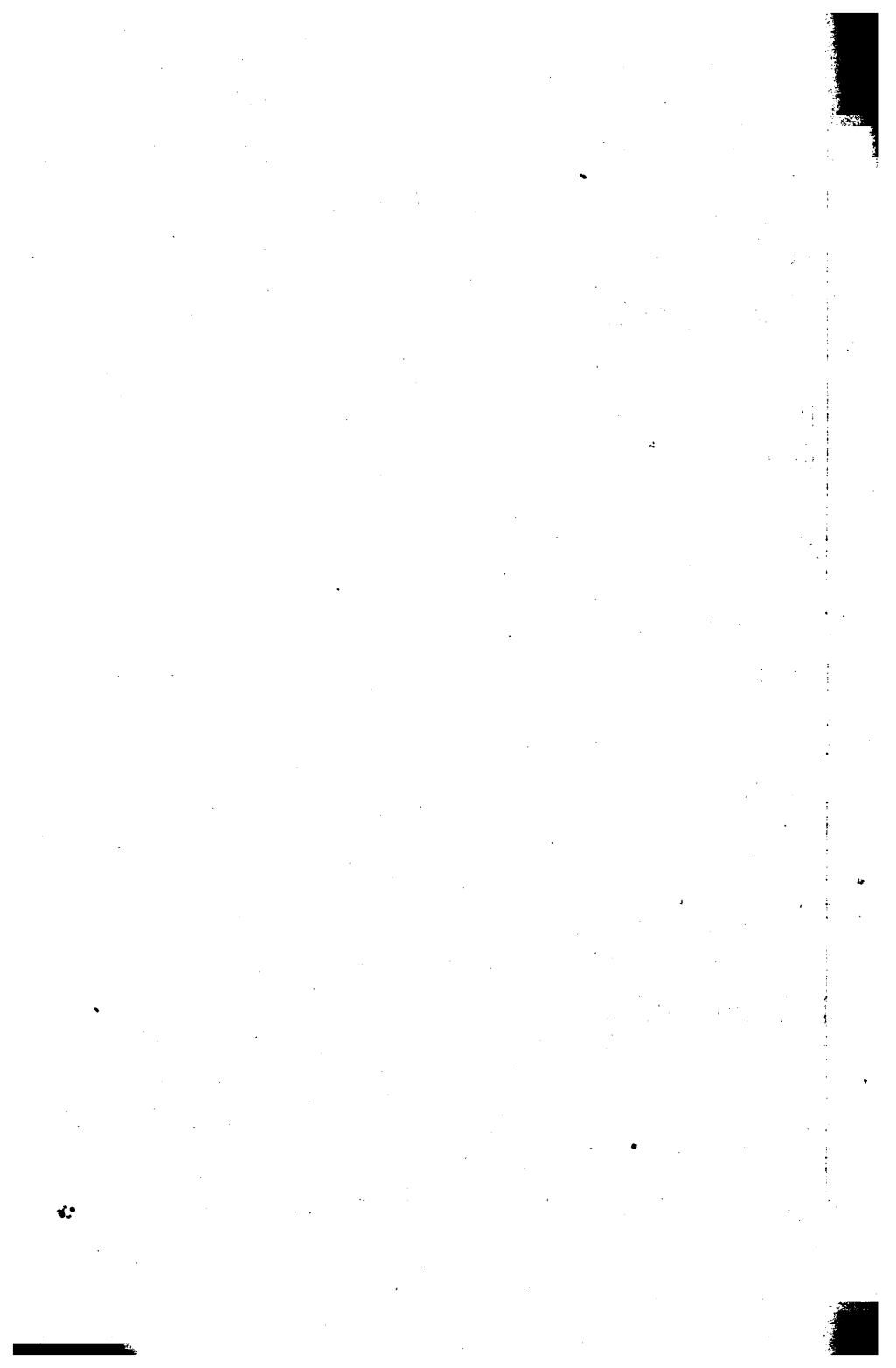
fényképész mester

SZÉKESFEHÉRVÁR

Bazilika-tér 3.

Telefonszám 431.

Művészi munkák, Nagyítá-
sok, Pastell, Aquarell stb.
Amatőr munkák kidolgo-
zása. Szolid árak!

Férfi Női divatcikkek

Gyermek és bábé árúk

Cipők, utazási, sport felszerelések

legolcsóbban

KNAZOVITZKY

divatáruházában.

**Turistáknak kirándulóknak és
cserkészeknek**

HÚSKONZERV

SZARDINIA

SZALAMI

S A J T

legelőnyösebben

SZIGETHY TESTVÉREK -NÉL

SZÉKESFEHÉRVÁR

KOSSUTH-UTCA.

Karl
Kajofi
Rum

ALAPÍTÁSI ÉV 1855.

SZÉKESFEHÉRVÁRI
ÉS FEJÉRMEGYEI
TAKARÉKPÉNZTÁR

KÜZPONT:
NÁDOR-U. 17. TELEFON 43.

FIÓKOK:
ADONY, SÁRBOGÁRD.
SAFE - DEPOSIT.

FOGLALKOZIK A BANKÜZLET MIN-
DEN ÁGÁVAL.